

*Univerzita Karlova v Praze
Fakulta humanitních studií*

Martin Veselý

Bakalářská práce

*Majetková struktura obyvatel královských měst v Čechách a na Moravě
v 15. a 16. století
(na příkladu města Olomouce)*

vedoucí práce: PhDr. Roman Zaoral

Praha 2007

Prohlašuji, že jsem tento esej vypracoval samostatně s použitím uvedené literatury a souhlasím s jeho eventuelním zveřejněním v tištěné anebo elektronické podobě.

V Praze dne 13.5. 2007 *Martin Veselý*

Rád bych poděkoval svému učiteli, PhDr. Romanu Zaoralovi, za poskytnutí mnoha cenných rad a materiálů, bez kterých by tato práce stěží dosáhla srovnatelné úrovně.

Obsah

Úvod:	Předmět, možnosti a cíle výzkumu	5
	Zhodnocení literatury a pramenů	6
	Několik slov k povaze pramenné základny	9
	Zdůvodnění použitých metod	10
	Stručná charakteristika Olomoucka v 15. a 16. století z hlediska politického a hospodářského	11
 Majetková struktura moravských královských měst; srovnání s poměry v českých královských městech		
I.	Velikost města	15
II.	Struktura obyvatel podle výše majetku; zámožnost měst	17
III.	Ocenění olomouckých domů v rejstřících městské dávky jako pramen pro určení společenské skladby obyvatel města v druhé polovině 16. století	27
IV.	Tržní ceny domů uvnitř olomouckých hradeb v 15. a 16. věku; srovnání s poměry v dalších královských městech; zařazení cen domů do mzdového kontextu	31
V.	Míra reprezentativnosti schématu majetkové struktury obyvatel královských měst vytvořeného na základě analýzy knih a rejstříků městské dávky	39
VI.	Podíl řemeslníků v ekonomicky aktivní populaci města a jejich majetnost; řemesla bohatá a chudá	42
	Závěr	47
	Seznam použitých pramenů a literatury	49

Úvod

Předmět, možnosti a cíle výzkumu

Cílem této práce je poukázat na značné rozdíly v majetnosti jednotlivých českých a moravských královských měst, prohlubující se diferenciací v zámožnosti jejich obyvatel v 16. století a nerovnost daňové zátěže jak příslušníků odlišných majetkových skupin, tak obyvatel srovnávaných královských měst. Soustředím se na dynamiku demografického vývoje pozdně středověkých měst a pokusím se alespoň přibližně odhadnout jejich lidnatost. Mým záměrem je určit, která města se ve zvoleném údobí hospodářsky rozvíjela a která naopak stagnovala a stanovit sociálně-ekonomické důsledky zjištěné vývojové tendence. Nastíním vývoj tržních cen nemovitostí, především na základě analýzy *Památné knihy olomoucké z let 1430-1492*¹ a *Die Olmützer Häuserchronik*² jako podkladu pro představu o relativní i absolutní majetnosti obyvatel královských měst a pro posouzení míry reprezentativnosti schématu majetkové struktury městského obyvatelstva zkoumaného dosud na základě rozboru městských knih a rejstříků.

Větší pozornost je věnována královským městům moravským, zejména Olomouci. Údaje o poměrech ve městech českých slouží především ke srovnání.

Přestože má práce syntetický charakter, snažím se v ní rovněž o nové, rozšiřující pohledy na zvolenou problematiku. Nicméně z poměru délky zkoumaného historického období a rozsahu práce je patrné, že tento esej nelze v žádném případě pokládat za komplexní uchopení zvoleného tématu. Je jen dílčím příspěvkem ke složité problematice hospodářského a sociálního vývoje měst. Přesto se domnívám, že i z takto omezeného materiálu lze vyvodit jisté obecné závěry.

---

¹ L. SPÁČILOVÁ, V. SPÁČIL (eds.), *Památná kniha olomoucká z let 1430-1492*, Olomouc 2004

² W. NATHER, V. SPÁČIL (eds.), *Die Olmützer Häuserchronik I.*, Olomouc 2005; *II.* Olomouc 2006

Zhodnocení literatury a pramenů

Obdobím intenzivního zájmu o hospodářské a sociální poměry v českých a především moravských královských městech byla druhá polovina padesátých a první polovina šedesátých let 20. století. Tehdejší marxistická historiografie věnovala pozornost zejména analýzám majetkové diferenciaci obyvatel, jejíž prohlubování koncem 15. a v první polovině 16. věku vedlo v řadě měst k sociálním nepokojům. Jak si však uvědomil již Dřímál,³ charakterizovat tyto události jako projevy třídního konfliktu je přinejmenším problematické. Ani městská chudina, ani cechovní řemeslníci netvořili třídu pro sebe, tj. skupinu se společným třídním vědomím, nýbrž bychom je měli chápat spíše jako značně různorodou vrstvu obyvatel vystavených srovnatelným sociálně-ekonomickým podmínkám. Za přínosnou považují rovněž Dřímálovu snahu o komparaci daňového zatížení poplatníků v moravských královských městech.⁴ Naopak za nepřilíš vhodné pokládám Dřímálovo trojvrstvé rozdělení obyvatel podle majetnosti - tzn. na chudinu (proletariát), střední vrstvu tvořenou převážně řemeslníky a vládnoucí městský patriciát.⁵

Poznatky výzkumu o majetkových rozdílech v moravských královských městech 15. a 16. století výstižně shrnul J. Marek, z jehož stručné a přehledné práce⁶ často vycházím v II. kapitole.

Prozkoumány byly však i poměry v českých královských městech. Z použité literatury jmenujme syntetickou práci F. Kavky⁷, Bělohávkovy příspěvky k sociálním a ekonomickým dějinám Plzně⁸, Janáčkovu pojednání o řemeslech⁹ a čtveřici novějších článků J. Čechury¹⁰, v nichž autor nahlíží na problematiku sociální skladby městského obyvatelstva ze zdravě kritické, metodicky zajímavé perspektivy. Navzdory svému stáří jsou stále přínosnými i některé části z rozsáhlého Mendlova díla o hospodářských dějinách pražských měst.¹¹ Opomenout bychom neměli ani přínos

---

³ J. DŘÍMAL, *Sociální boje v moravských královských městech ve 20. letech 16. století*, in: Brno v minulosti a dnes 5, 1963, s. 115.

⁴ J. DŘÍMAL, *Městská berně královských měst moravských od polovice 15. století do r. 1526*, in: Brno v minulosti a dnes 4, 1962, zejména s. 123.

⁵ V první řadě odkazují na článek J. ČECHURY, *Patriciát ve struktuře českých a moravských měst 15. a 16. století*, Časopis Národního muzea 157, 1988, č. 1-2, s. 32-51, v němž autor zdůrazňuje, že výše majetku nemůže být považována za jediné kritérium pro zařazení obyvatele města mezi „městský patriciát“. K. Müller a L. Szabó v článku *Olomoucké rejstříky městské dávky v letech 1552-1620*, in: Pocta PaedDr. Jiřině Holinkové, CSc., Sborník příspěvků žáků k problematice dějin předbělohorské Olomouce, Ostrava 1985, s. 38 upozorňují na nesprávnost zařazování všech podruhů mezi nuzáky. Konečně jak ukázal J. Marek, někteří nájemníci, přestože nedisponovali žádným nemovitým majetkem, odváděli vyšší dávku než chudí majitelé nemovitostí (srv. J. MAREK, *Společenská struktura moravských královských měst v 15. a 16. století*, Praha 1965, s. 59-60 a 62-63). O značné majetkové i zájmové různorodosti řemeslníků netřeba hovořit.

⁶ J. MAREK, *c. d.*

⁷ F. KAVKA, *Majetková, sociální a třídní struktura českých měst v první polovině 16. století ve světle knih a rejstříků městské dávky*, in: Historický sborník 6, 1959, s. 253-290.

⁸ M. BĚLOHLÁVEK, *Dva příspěvky k hospodářským a sociálním dějinám Plzně v 16. století (vývoj cen domů v Plzni v 16. století)*, in: Minulost Plzně a Plzeňska II, 1959, s. 19-35

Týž (ed.): *Kniha počtů města Plzně 1524-1525*, Plzeň 1957.

Týž: *Sociální rozvrstvení plzeňského obyvatelstva v roce 1470*, in: Život Plzeňska I, 1950, s. 134-138 a 157-161

⁹ J. JANÁČEK, *Řemeslná výroba v českých městech v 16. století*, Praha 1961.

¹⁰ J. ČECHURA, *Finanční hospodaření českých Budějovic v letech 1396-1416*, in: Numismatický sborník 19, Praha 1993, s. 33-66; Týž: *Nová interpretace berní knihy Českých Budějovic z let 1396-1416*, in: Jihočeský sborník historický 56, 1987, s. 1-12; Týž: *Patriciát*; Týž: *Vývoj majetkové diferenciaci ve Stříbře v 2. desetiletí 15. století*, in: Časopis Národního muzea v Praze 156, 1987, č. 3-4, s. 21-40.

¹¹ Jmenujme např. souhrnné dílo *Z hospodářských dějin středověké Prahy*, Praha 1925.

prací Mezníkových. Zejména vyzdvihují užitečnost jeho analýzy proměny sociálního složení brněnských městských rad v 15. věku, která čtenáři umožňuje lépe pochopit z hlediska dějin měst důležitý rozdíl ve společenské skladbě vrcholné a pozdně středověkého městského „patriciátu“.¹²

Hospodářskými dějinami Olomouce se po mnoho let zabýval M. Čermák.¹³ Velmi plodné se ukázaly být také kratší, úžeji tematicky zaměřené články mladší generace historiků, K. Müllera a zejména L. Szabó.¹⁴

Pro vlastní výzkum jsem využil dvou výše uvedených pramenů. *Památné knihy olomoucké z let 1430-1492* (někdy též označované jako Kodex Václava z Jihlavy) a *Die Olmützer Häuserchronik* Wilhelma Nathera.

Památná kniha je edicí zápisů v městské knize z let 1430-1492, přičemž některé texty jsou opisy důležitých záznamů starší datace. Z 896 zápisů je 510 psáno německy, 377 latinsky a 9 česky. Podíl zápisů v německém jazyce během 15. století rostl. Kodex na příkaz městské rady založil Václav z Jihlavy a tematicky jej rozdělil do čtyřech knih a každou knihu do několika distinkcí (kapitol), jejichž obsah je podrobně vylíčen v předmluvě ke kodexu.¹⁵ Po Václavovi se do roku 1492 vystřídal na tvorbě této městské knihy ještě další čtyři hlavní písaři spolu se svými pomocníky, o čemž svědčí i odlišná jazyková úroveň jednotlivých zápisů. V této práci čerpám ze záznamů o koupích/prodejích domů a o dědictvích, v nichž je uvedena cena domu. Získané údaje jsou poté porovnávány s cenami olomouckých domů v 16. století zjištěné analýzou Häuserchronik.

Die Olmützer Häuserchronik je dvousvazkovou edicí s převážně německy psanými záznamy o historii nejstarších olomouckých domů, které vytvořil přední olomoucký měšťan Wilhelm Nather (1820-1899). Autor se systematicky věnuje 16.-19. století, u některých domů však nalzáme i zápisy vztahující se k dřívějším obdobím. Třebaže se jedná převážně jen o chronologické uspořádání záznamů v městských knihách, jde nepochybně o pramen prvořadého významu. Hlavní přínos a nedostatky Häuserchronik výstižně shrnul v předmluvě edice B. Kaňák: „Vklad Natherovy heuristické práce a význam jeho poznámek spočívá především ve výběru a přehledném seřazení základních údajů o historii jednotlivých domů. Tyto údaje jsou totiž ve své původní podobě rozptýleny v dílčích zápisech, které se nacházejí v původních dobových pramenech, tvořících součást olomoucké městské registratury. Nevýhodou badatelských metod Wilhelma Nathera je naproti tomu absence jeho přesných odkazů na tyto původní prameny. Jako další nedostatek se jeví též nepřesná citace peněžních jednotek zejména pro ceny jednotlivých nemovitostí. V případě specializovaného bádání by bylo potřeba původní citace pracně rekonstruovat až k původním pramenům“¹⁶. Pracnost a nákladnost takového úsilí by však podle mého názoru neodpovídaly jeho přínosu.

---

¹² J. MEZNÍK, *Brněnský patriciát a boje o vládu města ve 14. a 15. století*, in: Brno v minulosti a dnes 4, 1962, s. 249-349.

¹³ V eseji vycházím z následujících Čermákových příspěvků: M. ČERMÁK, *K problematice obchodu v Olomouci do počátku 16. století*, OAO 1980, Olomouc 1981

Týž: *Obchod masem v Olomouci*, OAO 1978, Olomouc 1979.

Týž: *Obchod pečivem v Olomouci*, OAO 1979, Olomouc 1980.

¹⁴ K. MÜLLER, *Ocenění domů v rejstřících městské dávky v předbělohorském období*, seminární práce, FF UP Olomouc 1980; Týž: *Olomoucké rejstříky*; L. SZABÓ, *Majetková diferenciacie olomouckého obyvatelstva v polovině 16. století*, OAO 1982, Olomouc 1983.

¹⁵ *Památná kniha*, s. 45-50.

¹⁶ *Häuserchronik*, s. 25.

Reprezentativnost výsledků výzkumu je ověřována jejich komparací se závěry o tržních cenách nemovitostí v ostatních královských městech, k nimž dospěli vybraní autoři. Zmínit je třeba především Mendlovu¹⁷ a Mezníkovu¹⁸ analýzu cen domů na Starém Městě pražském na počátku 15. století a příspěvky J. Čarka.¹⁹

---

¹⁷ B. MENDEL, *Z hospodářských dějin středověké Prahy*, Praha 1925.

¹⁸ J. MEZNÍK, *Praha před husitskou revolucí*, Praha 1990.

¹⁹ J. ČAREK, *K vývoji cen*, s. 39-49.

Několik slov k povaze pramenné základny

Základními prameny, druhotně využívanými v tomto eseji, jsou knihy a rejstříky městské dávky. Berní knihy (= knihy městské dávky) jsou výčtem městských poplatníků a jejich zdaňovaného majetku. Městská dávka (lozunka) byla odváděna dvakrát ročně. Komparaci knih a rejstříků městské dávky komplikuje nejen okolnost, že se nám z 15. století zřídka dochovaly z téhož roku pro více měst, ale i fakt, že nebyly vedeny jednotným způsobem. Situace v století 16. je sice z tohoto hlediska příznivější, o kompletní soubor berních knih a rejstříků se však stále ani zde opřít nemůžeme. Zatímco v některých městech byl zapsán pouze nemovitý majetek, v jiných se platila také dávka z řemesla či živnosti a movitého majetku. Stručnější berní rejstříky zaznamenávaly výhradně ty, kdo skutečně zaplatili. Počet osob evidovaných v berní knize a berním rejstříku k témuž datu se tedy zákonitě neshoduje. Navíc jak knihy, tak rejstříky evidovaly pouze hlavy majetných rodin, nikoliv již jejich rodinné příslušníky ani podruhy, pakliže neplatili alespoň dávku z řemesla.²⁰ Proto chceme-li na základě tohoto druhu pramene například určit velikost města v příslušném roce, jsme schopni, stejně jako když použijeme kritéria počtu domů,²¹ docílit pouze hrubého odhadu.

V městských knihách však nalezneme i řadu dalších cenných informací. Nejenže je v nich pečlivě zaznamenáváno finanční hospodaření města, tzn. veškeré příjmy a výdaje, ale čerpat můžeme také ze záznamů o prodeji nemovitostí (hlavně domů)²².

Při studiu pramenů vztahujících se k cenám nemovitostí na přelomu středověku a raného novověku však narážíme na několik neopomenutelných problémů. Ty nejsou způsobeny jen rozdíly ve značně fixních, netržních cenách nemovitostí, které nalézáme v berních knihách, nýbrž i rozdíly v nominální a reálné hodnotě mincí. Příčinu můžeme hledat jak v častém zlehčování kvalitní mince panovníky, tak v trvale nižším obsahu stříbra v drobné minci (peníze, haléře), nežli odpovídalo jejich nominální hodnotě vůči groši. V důsledku toho se vytvářely dva rozdílné tržní okruhy. V mezinárodním obchodu a při uzavírání větších kontraktů (jakými jsou např. koupě domů) se ze snadno pochopitelných důvodů kalkulovalo s reálnou hodnotou mincí (tzn. s hodnotou drahého kovu v nich obsaženého), zatímco při každodenní směně na lokálních trzích mohla mince fungovat, a až na výjimky typu „flútkového období“²³ také fungovala, na základě své nominální hodnoty.²⁴ Zákonitě se tedy musela lišit také nominální a reálná hodnota zboží. Dobrý příklad poskytují smlouvy o prodeji nemovitostí. Prodejní cena bývala vyměřena v nominální hodnotě aktuální mince. Smlouvená částka však byla v zájmu obou stran hrazena v kvalitní minci (staré grošové ražby, dukáty, po roce 1520 také tolary). V důsledku toho často nastávala zdánlivě paradoxní situace, kdy určitá nemovitost oceněná řekněme na 10 kop grošů českých (dále kgč) byla ještě téhož roku prodána např. za 7 kgč (samozřejmě „starých“), což ovšem pramen neuvádí.

---

²⁰ L. FIALOVÁ, P. HORSKÁ, M. KUČERA, E. MAUR, J. MUSIL, M. STLOUKAL, *Dějiny obyvatelstva českých zemí*, 2. vyd., Praha 1998, s. 36.

²¹ Oceňovány v berních knihách nebyly všechny domy - budovy obecní, církevní a šlechtické byly od dávky osvobozeny. Srv. tamtéž s. 37 a 41-42.

²² Vlastnictví domu a jeho hodnota jsou jedním z nejdůležitějších kritérií pro určení sociálního statusu majitele. Zápisy v trhových knihách umožňují poodhalit, do jaké míry odpovídalo ocenění domů v městských knihách jejich tržní ceně v příslušném období.

²³ Viz např. P. VOREL, *Od pražského groše ke koruně české*, 2. vyd., Praha 2004, s. 68-69.

²⁴ R. NOVÝ, *Nominální a reálná hodnota mince doby husitské*, in *Acta Universitatis Carolinae – Philosophica et historica* 2, 1988, s. 82-83.

Zdůvodnění použitých metod

Základní metodou práce je komparace synchronní (tj. srovnání situace v různých královských městech v témž desetiletí) a diachronní (srovnání vývoje v jednotlivých městech v různých obdobích). Majetková diferenciacie je analyzována z řady rozdílných hledisek (podíl podruhů mezi berními poplatníky, rozdělení poplatníků do majetkových skupin podle výše odváděné dávky, rozdělení majetníků podle výše ocenění jejich domů v různých pramenech), aby vyšla najevo míra reprezentativnosti jednotlivých zvolených kritérií komparace. Důvodem, proč jsem se rozhodl zaměřit se v tomto nepříliš rozsáhlém eseji na tak dlouhé období, je ta okolnost, že ačkoliv populační a hospodářský vývoj lze považovat za faktor dynamický, výraznější změny, které jsme schopni s jistotou označit za obecné vývojové trendy a nikoliv jen statistické odchylky anebo ojedinělé výkyvy, nemůžeme rozpoznat v řádově kratších údobích, než jsou desetiletí. Náležitě J. Čechura upozorňuje, že v krátkodobém intervalu několika málo let je obraz majetkové struktury města vytvořený na základě rozboru berních pramenů ovlivněn více proměnlivým systémem ocenění majetku či rozdílným metodickým postupem autora analýzy než skutečnými změnami v majetnosti obyvatel.²⁵ Nejedná se o pouhé elementární srovnávání, nýbrž zjištěné údaje poslouží k typologickému rozřazení zkoumaných měst na základě hospodářských a demografických kritérií a k ukázení délky a rozsahu krize měst zapříčiněné husitskými válkami.

Kvantifikovatelné výsledky komparace shrnuji průběžně do přehledných tabulek. Omezený rozsah statistického materiálu ve vlastním výzkumu umožňuje pracovat s úplným statistickým vzorkem. Není-li uvedeno jinak, pak veškerými průměrnými hodnotami jsou míněny hodnoty odpovídající neváženému aritmetickému průměru. Především jsou však v tomto eseji hojně uplatňovány poměrné statistické ukazatele – procentuální podíly a indexy.

Přestože nejrozumnější městské knihy, základní typ pramene pro analýzu majetkové struktury městského obyvatelstva, zachycují hromadné jevy a jsou do značné míry systematicky uspořádány, nelze je považovat, jako ostatně žádné dílo ze zkoumaného období, za pramen statistický. Proto respektuji zásady kritické analýzy textu a nesnažím se vyvozovat žádné stěžejní ani příliš zobecňující závěry tam, kde nemám možnost ověřit míru reprezentativnosti zvoleného pramene srovnáním vlastních závěrů s výsledky rozborů jiných typů pramenů.

---

²⁵ Přestože základní výše zdanění činila v Budějovicích po celé zkoumané období 8 grošů z hřivny majetku ročně (dvakrát 4 gr.), velmi často bylo během roku vypsáno více berní. V takovém případě musela být výše dávky z hřivny majetku umenšována, jinak by se daňové zatížení stalo pro chudší poplatníky neúnosným. Tak např. roku 1400 bylo ve třech berních vybíráno celkem 10 gr. z hřivny a v roce 1414 proběhlo dokonce pět sbírek, v nichž Budějovičtí odvedli dohromady 14 grošů z hřivny majetku; Srv. *Nová interpretace*, s. 5-8.

Stručná charakteristika Olomoucka v15. a 16. století z hlediska politického a hospodářského

Politický a hospodářský vývoj v Čechách a na Moravě skýtal v 15. věku řadu nezanedbatelných odlišností. Zatímco v Čechách během prvých dvou desetiletí 15. století jasně převládl vliv utrakvistů, na Moravě byla náboženská situace mnohem nejednoznačnější. Většina česky hovořící šlechty a spolu s ní její poddaní se přiklonili na stranu kalicha, naproti tomu převážně německá královská města stála při katolickém císaři Zikmundovi a jeho zeti, markraběti Albrechtu Habsburském. Ostatně v jazyce českém kázající kališníční klerici mohli jen obtížně oslovit většinou německy mluvící moravské měšťanstvo. Avšak přebíhání mnohých moravských šlechticů, sledujících v prvé řadě vlastní politické a ekonomické cíle, mezi oběma tábory nebylo ojedinělým jevem. Každopádně jak měšťané, tak šlechtici usilovali, ať již stáli na té či oné straně, především o rozšíření svých stavovských privilegií.²⁶ Moravská města, která zůstala věrná Římu, musela čelit nájezdům husitských vojsk, stejně jako kláštery a hrady katolických pánů. Olomouc se stala jednou z nejvýznamnějších Zikmundových vojenských opor, za což ji odměnil řadou privilegií (jmenujme povolení třetího jarmarku a dvou svobodných trhů týdně).²⁷ V letech 1425-1428 dlouhodobě operovali kališníci na střední Moravě a narušovali zásobování města. Na počátku roku 1428 se situace v Olomouci stala nesnesitelnou. Mnozí obyvatelé pro nedostatek potravin z města utíkali. Roku 1430 neúspěšně obléhal Olomouc Prokop Holý, avšak dobyl hrad Šternberk. Ani porážka u Lipan, ani uzavření kompaktát (1436) nezlomily zcela moc táboritů, kteří se rok nato pokusili zmocnit Litovle. Husitská posádka vnikla do města, leč záhy byla vypuzena vojskem Olomoučanů. Markrabě Albrecht za tento čin městu Olomouci na věčné časy snížil lozunk o 50 kgč.²⁸ Boje pokračovaly až do uzavření zemského míru v roce 1440. Leč po smrti Albrechtově (+ 1439) nastala na Moravě doba bezvládní trvající až do roku 1453, čehož využili ke kořistění četní rytíři a zemani. Moravská města musela vynakládat nemalé výdaje na potlačování nepokojů narušujících dálkový obchod. K jisté stabilizaci poměrů došlo až po obnovení zemského míru roku 1446.²⁹

V roce 1454 si moravská královská města vynutila na Ladislavu Pohrobkovi vydání dekretu vykazujícího Židy z města. Židé se stali obětními beránky, na něž byla svalena všechna vina za chudobu a zadluženost měst. Olomouc navíc rok předtím postihl požár. Vyhnáním Židů se otevřel větší prostor pro podnikatelskou činnost měšťanů a šlechty, avšak křesťanští obyvatelé královských měst museli převzít daňové břímě dosud nesené židovskou menšinou.³⁰

Značné zadluženosti Olomouce až do konce 15. století se nelze podívat. Nejenže přítomnost husitských ozbrojenců narušovala po řadu let obchod, ale Olomoučané též po celé válečné dvacetiletí vydržovali žoldněřskou posádku o síle padesáti až sto třiceti mužů. Po stabilizaci poměrů v padesátých letech se začala životní úroveň obyvatel Olomouce zvyšovat, a to i navzdory tomu, že město ještě dlouho a nesnadno splácelo válečné dluhy svým soukromým věřitelům.³¹

²⁶ J. VÁLKA, *Středověká Morava (Dějiny Moravy I)*, Brno 1991, s. 115.

Srv. též J. MEZNÍK, *Lucemburská Morava 1310-1423*, Praha 1999, s. 396-397 a 415.

²⁷ V. NEŠPOR, *Dějiny města Olomouce*, 2. vyd., Olomouc 1998, s. 77.

²⁸ Tamtéž, s. 77.

²⁹ B. KAŇÁK, J. STEJSKAL, R. ZAORAL, *Z bouří husitské revoluce do renesanční Evropy*, in *Malé dějiny města Olomouce*, Olomouc 2002, s. 72-76.

³⁰ J. DŘÍMAL, *Městská berně*, s. 85-124.

³¹ V. NEŠPOR, *Dějiny města Olomouce*, s. 79 uvedl, že ještě roku 1470 činily peněžní závazky města 443 kopy 45 gr.

Za respektování Jiřího z Poděbrad na českém trůnu byla moravským katolickým měštům, Olomouc nevyjímaje, potvrzena stávající privilegia a navíc uděleny výsady nové.

Situace se začala opět vyhrocovat roku 1465. Došlo k ustavení Jednoty Zelenohorské sjednocující katolické panstvo, Jiří byl papežem prohlášen za kacíře a roku 1466 exkomunikován z církve a tím zároveň formálně zbaven královské hodnosti. Brno, Jihlava, Olomouc a Znojmo uzavřely roku 1467 tajnou dohodu proti králi, která měla platit až do okamžiku zrušení církevních trestů. Olomouc se stala důležitým opěrným bodem uherského krále Matyáše Korvína, který stanul v čele výpravy proti „kacířskému“ Jiřímu z Poděbrad. Ještě téhož roku se město ubránilo oddílům vedeným Jiříkovým synem Viktorínem.³²

V zimě roku 1469 byl ovšem Korvín zajat. V dubnu došlo v Olomouci k neúspěšnému jednání Jiřího a Matyáše o míru.³³

Ani po Jiříkově smrti boje neustaly a pokračovaly až do usmíření Vladislava Jagellonského s Korvínem roku 1478. České země měly poté na dvanáct let dva krále – Vladislava, reálně vládnoucího Čechům, a Matyáše, který se ujal vlády ve vedlejších zemích Koruny české.

Navzdory válečnému stavu započala Olomouc v sedmdesátých letech cestu opětovného kulturního i hospodářského rozvoje. Matyáš z Moravy učinil základnu pro plánovanou expanzi na západ, tudíž v jeho zájmu byla stabilita markrabství a získání přízně moravských pánů. Zatímco vazby s Uhrami se prohlubovaly, neboť jak Matyáš Korvín, tak po jeho smrti Vladislav Jagellonský, sídlili v Budíně, kulturní vazby s Čechami byly oslabeny. Navíc Olomouc zůstala spolu s Vratislaví jediným biskupstvím věrným Římu v českých zemích, čímž vzrostl její význam. Zatímco „kacířské“ Čechy setrvaly i nadále v částečné mezinárodní izolaci, Morava se stávala součástí renesanční Evropy. Důsledkem rozdílného vývoje bylo i prohlubování moravského zemského patriotismu.³⁴

Nyní již opusťme pole středoevropské politiky a zaměřme se na obchodní orientaci města Olomouce a její hospodářský charakter. Olomouc a Brno byly v pozdním středověku jednoznačně nejvýznamnějšími městy na Moravě. Počet obyvatel Olomouce v polovině 15. století je odhadován na 3500 – 5400, tj. jen nepatrně nižší odhad než pro soudobé Brno. Koncem 15. století překročil počet obyvatel Olomouce 6000.³⁵ V druhé polovině 15. a v 16. věku se město dále rozrůstalo, a tak rozlohou, lidnatostí i politickým významem jednoznačně předstihlo nejdůležitější město doby lucemburské – Brno³⁶, které ale zůstávalo i nadále významnějším městem v rámci mezinárodního obchodu. O tom svědčí i větší počet berních poplatníků v nejvyšší kategorii, z něhož valnou část tvořili právě kupci a majitelé krámů s dovozním zbožím.³⁷ Začátkem 15. století měla Olomouc 6 poddanských vsí, v nichž žilo kolem dvou set obyvatel. Od 80. let téhož věku začala tyto své feudální državy rozšiřovat, takže roku 1550 vlastnila již 22 vsí a na 190 lánů polností. K tomu i lesy, rybníky a zahrady, z čehož městu plynuly nezanedbatelné příjmy.³⁸ Dynamicky se vyvíjející olomoucká společnost se za vlády Vladislava II. vyznačovala značnou majetkovou

---

³² B. KAŇÁK, J. STEJSKAL, R. ZAORAL, *Z bouří*, s. 78-79.

³³ J. VÁLKA, *Středověká Morava*, s. 159.

³⁴ B. KAŇÁK, J. STEJSKAL, R. ZAORAL, *Z bouří*, s. 82.

³⁵ Tamtéž, s. 86.

³⁶ Srv. tvrzení s údaji o počtu domů v Brně a Olomouci v: J. MAREK, *Společenská struktura*, s. 20.

³⁷ Srv. J. MAREK, *Společenská struktura*, s. 60.

³⁸ V. NEŠPOR, *Dějiny města Olomouce*, s. 115.

diferenciací. Hrstka nejbohatších rodin vlastnila převážnou část městského kapitálu. Většinu obyvatel města tvořily dvě početné sociální skupiny – značně různorodá vrstva řemeslníků a městská chudina. Celkem můžeme v Olomouci již v době poděbradské napočítat přes devadesát řemesel sdružených do třidvaceti cechů. Dominantní pozici mezi řemeslníky měl cech soukenický, v jehož čele stáli kraječi suken, prodávající sukno v malém i ve velkém, kteří z vlastních soukeníků učinili námezdní pracovníky.³⁹ Leč přední postavení měla i řemesla potravinářská (sladovníci, řezníci a pekaři). Na opačném pólu v hierarchii řemesel stály cechy námezdních textilních dělníků (cíchaři a tkalci).⁴⁰ Olomouc se rostoucí měrou stávala městem spotřebního typu, zejména kvůli vysokému počtu ekonomicky neproduktivních kleriků, jež musely produktivní složky populace živit.⁴¹

Nadřazenou pozici v obchodu se středovýchodní Evropou si i nadále hájili kupci z jihoněmeckých měst – především Norimberku a Augsburgu, byť během 16. století své monopolní postavení postupně ztráceli.⁴² Zástupci známé norimberské kupecké rodiny Imhoffů obchodovali hlavně s vlněnými a hedvábnými látkami, kořením (zejména šafránem, který se v námi zkoumané době pěstoval i na Moravě) a železářským zbožím. Nicméně i kupci z moravských měst od konce 15. století stále častěji pronikali nejen na trhy v Rakousích, nýbrž také do hornoněmeckých měst.⁴³

Zatímco Brno bylo jednoznačně orientováno na Vídeň a Itálii, cesty olomouckých kupců směřovaly velmi často také na sever – do Polska a odtud do oblastí Baltu a Ruska. Tam exportovali sukno, textilní výrobky, ale rovněž víno a jihoevropské zboží. Nazpět přiváželi kožešiny, voly a volské kůže, sůl a nasolené ryby, vlnu či vosk. Význam dálkového obchodu pro Olomouc od druhé poloviny 15. století stále rostl. Každopádně přes město vedla jak nucená kupecká trasa spojující Benátky a Vídeň s Pobaltím, tak Prahu s Krakovem. Rostl také význam obchodních kontaktů s oblastí Horních Uher. Hlavním exportním artiklem bylo textilní zboží, importován byl zejména skot a víno. Obecně vzato, zatímco ze zemí na západ a jihozápad od Moravy převažoval dovoz hotových výrobků, z méně hospodářsky rozvinutých oblastí polského a uherského království dováželi moravští kupci spíše suroviny.⁴⁴ Významnou dopravní tepnou byla rovněž řeka Morava. Horní tok sloužil ke splavování dřeva, dolní tok rovněž k přepravě zboží – zejména vína a oleje. Je třeba poznamenat, že mýta vybíraná na příkázaných kupeckých trasách tvořila nezanedbatelnou část příjmů města.⁴⁵ Z práva nuceného skladu těžili především kramáři, kteří nakoupili poměrně levně cizokrajné zboží, aby je poté se ziskem prodali. Za husitských válek zavedla Olomouc ještě speciální daň pro dovozce soli a železa.⁴⁶

Významnou úlohu v ekonomickém životě Olomoučanů hrály svobodné týdenní trhy. Ve středu se konal svobodný chlebný trh, v sobotu masný. Zatímco chudší obyvatelé města nižší konkurenční ceny na svobodném trhu vítali, vlivné cechy řezníků

---

³⁹ M. ČERMÁK, *K problematice obchodu*, s. 69.

⁴⁰ J. KÜHNDEL, *Vývoj olomouckých řemeslnických cechů do počátku 17. století*, Olomouc 1929, s. 60

⁴¹ B. KAŇÁK, J. STEJSKAL, R. ZAORAL, *Z bouří*, s. 87-88. Podrobněji o sociální struktuře obyvatel Olomouce viz níže.

⁴² L. SPÁČILOVÁ, *Zahraniční obchod v předbělohorské Olomouci*, in: *Folia historica bohemia* 13, 1990, s. 132.

⁴³ R. ZAORAL, *Morava 1400-1550 v mezinárodním kontextu*, in: *Od gotiky k renesanci: Výtvarná kultura Moravy a Slezska 1400-1550*, Olomouc 2002, s. 45-48.

⁴⁴ L. SPÁČILOVÁ, *Zahraniční obchod*, s. 139-145.

⁴⁵ Podle zápisu z roku 1465 mýtní u Hradecké brány vybrali roku 1464 442,5 kgč. a rok předtím od sv. Vavřince do sv. Stanislava 365,5 kgč. a 19 denárů. Údaj převzat z M. ČERMÁK, *K problematice obchodu*, s. 62.

⁴⁶ Podrobněji tamtéž, s. 60-63.

a pekařů naopak proti těmto trhům vytrvale protestovaly a několikrát si vymohly jejich dočasné zrušení.⁴⁷ O tom, že Brno a Olomouc byla významná obchodní centra, svědčí právo pořádat tři jarmarky. Výroční trh byl nejen příležitostí pro Olomoučany nakoupit za nepřemrštěné ceny cizokrajné zboží, ale též místní řemeslníci měli možnost výhodně prodat vlastní výrobky.⁴⁸

---

⁴⁷ M. ČERMÁK, *Obchod masem v Olomouci*, OAO 1978, Olomouc 1979, s. 78-79; M. ČERMÁK, *Obchod pečivem v Olomouci*, OAO 1979, Olomouc 1980, s. 71.

⁴⁸ M. ČERMÁK, *K problematice obchodu*, s. 58-59.

Majetková struktura moravských královských měst; srovnání s poměry v českých královských městech

Společenské struktury moravských královských měst (jmenovitě Brna, Jihlavy, Olomouce a Znojma) se věnuje výše zmiňovaná práce Jaroslava Marka.⁴⁹ V této studii se autor snažil porovnat zmiňovaná města z hlediska jejich velikosti, majetkové diference obyvatel a podílu jednotlivých typologických skupin řemesel (kovodělná, potravinářská apod.) na řemeslné produkci města. Cílem mého vlastního pojednání je kritická analýza výsledků Markova výzkumu a jejich komparace s údaji zjištěnými dalšími autory. Zejména se pokusím o podrobnější zhodnocení pramenné základny olomouckého archivu, což nám umožní posoudit, do jaké míry lze závěry učiněné pro jedno město zobecňovat.

I. Velikost města

Stanovit přesný počet obyvatel pozdně středověkých měst je vzhledem k nestatistické povaze dobových pramenů opravdu nemožné. Přibližný odhad lze učinit na základě zjištění počtu domů v příslušném městě, ovšem za předpokladu, že k množství domů evidovaných v knihách a rejstřících městské dávky nezapomeneme připočítat domy vlastněné duchovními a obcí, jež byly od placení lozunku osvobozeny. Totéž platilo i o některých domech, které byly v držení feudálů – privilegovaných panských domů.⁵⁰ Ani pracnou topografickou metodou zjištěný počet opravdu všech domů ve městě nám však neposkytuje více než pomocné kritérium pro hrubý odhad lidnatosti města. Vzhledem ke značným rozdílům nejen v hustotě osídlení jednotlivých měst, nýbrž i v tomtéž městě v odlišných obdobích, považuje E. Maur⁵¹ využití jakýchkoliv univerzálních koeficientů „počet obyvatel : počet domů“ za nepřijatelné. Do značné míry s jeho názorem souhlasím. O něco spolehlivějším se ukázal být pokus odhadnout počet obyvatel pozdně středověkých měst z údajů o počtu poplatníků evidovaných v berních knihách. Tento tzv. Molsův koeficient činí pro středoevropská města v námi zkoumaném období 4-5, přičemž pro první polovinu 15. století je třeba počítat spíše s koeficientem 4.⁵² Každopádně chceme-li vytvořit věrohodný odhad, musíme kombinovat výsledky různých postupů – tj. zejména porovnat údaje o počtu poplatníků s údaji o počtu domů a přihlídnout rovněž k hustotě osídlení vnitřního města.

Nyní již můžeme přistoupit ke zhodnocení konkrétního statistického materiálu. Tabulka č. 1 ukazuje průměrný celkový počet domů ve zkoumaných městech, ve vnitřním městě a na předměstí v polovině 15. (I.) a koncem 16. století (II.). Údaje v tabulce jsou převzaty z knihy J. Marka.⁵³ Marek dospěl k těmto výsledkům na základě analýzy berních knih zkoumaných měst v příslušném období, kteréžto údaje ještě doplnil z dalších pramenů zjištěnými počty domů nepodléhajících dávce (viz výše).⁵⁴

---

⁴⁹ J. MAREK, *Společenská struktura*.

⁵⁰ K. MÜLLER, *Ocenění olomouckých domů*, s. 8.

⁵¹ E. MAUR, in: *Dějiny obyvatelstva*, s. 42.

⁵² Tamtéž, s. 42-43.

⁵³ J. MAREK, *Společenská struktura*, s. 19-26, zejm. tab. s. 20 a 23.

⁵⁴ Tabulka sestavena podle údajů publikovaných v: J. MAREK, *Společenská struktura*, tab. s. 20 a 23.

Tab. č. 1

Město	Vnitřní město		Předměstí		Celkem	
	I.	II.	I.	II.	I.	II.
Brno ⁵⁵	470-490	504-512	300-320	271-290	770-781	775-802
Jihlava	363-368	552-570	130-140	184-219	493-508	736-789
Olomouc	?	569-587	?	630-730	?	1199-1317
Znojmo	373-380	416-418	31	57	404-411	473-475

Přímé prameny o počtu olomouckých domů kolem roku 1450 se nezachovaly, nicméně odhady, podle nichž počet domů i lidí v Olomouci byl v této době o jen málo menší anebo stejný jako v Brně, lze považovat za věrohodné. Olomouc, Brno a Jihlava 16. století můžeme pokládat za velká města i v rámci tehdejších středoevropských poměrů. V Čechách dosahovala v 16. věku velikosti srovnatelné s Brnem a Jihlavou pouze Kutná Hora s přibližně 600 domy ve vnitřním městě a 350 na předměstích a Jáchymov v době největšího rozkvětu. Co do velikosti všechna města v zemích Koruny české jasně převyšovala Praha. Celkový počet domů ve všech pražských městech odhaduje Marek pro polovinu 16. století na 3300, přičemž nadále rostl.⁵⁶

Z údajů v tabulce je patrné, že zatímco Olomouc a Jihlava se do konce 16. století zcela vzpamatovaly z hospodářské a demografické krize zapříčiněné husitskými válkami, Brno a Znojmo nadále stagnovaly. Olomouc jasně populačně i politickým a hospodářským významem převyšovala Brno, které vrchol svého středověkého rozkvětu zažilo před morovými ranami 14. století, kdy podle Marka brněnské předměstí čítalo na 500 domů. Co do počtu domů se ke konci 16. století Brnu téměř vyrovnala Jihlava a pokud jde o počet obyvatel, moravskou metropoli období lucemburského dokonce předčila. Zatímco v případě Olomouce narůstal počet obyvatel především díky dynamickému rozvoji předměstí, v Jihlavě se setkáváme s poměrně neobvyklým jevem, kdy dochází k výraznému přibývání nejen domů předměstských, nýbrž i uvnitř hradeb. Centrum Jihlavy tedy bylo nebývale hustě obydleno. Nicméně hustota osídlení se během 16. věku postupně zvyšovala i v ostatních městech.

⁵⁵ Odhad J. DŘÍMALA: *Sociální složení a majetek obyvatel Brna v letech 1365 až 1509*, in: Brno v minulosti a dnes 6, 1964, s. 287 je nepatrně vyšší. Celkový počet domů stanovil na 818 – z toho 465 ve vnitřním městě a 353 na předměstí.

⁵⁶ J. MAREK, *Řemeslná výroba v moravských městech v 16. století*, in: Sborník Matice moravské 81, 1962, s. 130.

II. Struktura obyvatel podle výše majetku, zámožnost měst

V následující kapitole budu sledovat a srovnávat nejenom majetkové poměry obyvatel čtveřice zkoumaných měst. Pozornost zaměřím i na srovnání vývoje majetnosti obyvatel jejich jednotlivých čtvrtí a poukážu na značné majetkové rozdíly mezi obyvateli vnitřních měst a předměstí. Majetky byly na Moravě oceňovány v hřivnách grošů, přičemž 1 hřivna odpovídá 64 českým grošům.

Nejprve stručně shrňme výsledky, k nimž dospěl Marek. Ze srovnání obyvatel Brna a Znojma podle výše ocenění majetku v městských knihách vyplývá, že Brno bylo zřetelně bohatším městem než Znojmo. Zatímco mezi znojemskými obyvateli zcela dominovali „chudí majetní“ (se zdaňovaným majetkem do 10 hřiven grošů), mezi Brňany byla převaha nejdrobnějších majetníků méně zřetelná. Naopak výrazně více nacházíme v Brně osob s majetkem nad 50 hřiven, které již, domnívám se, můžeme právem označovat jako zámožné.⁵⁷ Tento závěr ostatně bylo možné předpokládat, protože lidnatější a obchodně čilejší města se obecně vyznačovala většími diferencemi v majetnosti obyvatel,⁵⁸ jak ukáží níže na komparaci Markových údajů se situací v Čechách.

Jihlava, původně významné horní město, které se v 16. století přeorientovalo na exportní soukenickou výrobu, bylo zcela odlišným typem města než Brno a Znojmo. Jak naznačují následující tabulky, majetková rozdílnost mezi Jihlavany byla poměrně malá. Naprostou většinu obyvatel tvořili příslušníci nižší a nižší střední vrstvy. Skupina bohatých patricijů byla nepočetná. Naopak nebývale vysoký podíl mezi poplatníky tvořili v Jihlavě druhé poloviny 16. století podruzi. Do značné míry právě kvůli vysokému podílu podruhů mezi obyvateli vnitřního města neexistoval v Jihlavě tak propastný rozdíl v majetnosti center a předměstí.

V rovněž dynamicky se rozvíjející a rostoucí Olomouci byla majetková struktura obyvatel dosti podobná jihlavské. Přeci jen vyšší byl však v Olomouci podíl zámožných měšťanů.

Malá anebo stagnující města se vyznačovala zřetelně agrárním charakterem. Jen pro představu: zatímco podle Marka⁵⁹ ve Znojmě se po celé zkoumané období podíl vlastníků zemědělské půdy mezi poplatníky pohyboval kolem 60% a v Brně v letech 1442-1541 vzrostl ze 24% na 30%⁶⁰, v Jihlavě stoupl podíl majitelů zemědělské půdy mezi polovinou 15. a koncem 16. století z pěti na sedm procent a v Olomouci se dokonce snížil mezi lety 1552 a 1599 ze čtyř na dvě procenta.⁶¹ Ve všech zkoumaných městech kromě Olomouce převažovali vlastníci půdy mezi obyvateli vnitřních měst. Zatímco značná část vlastníků půdy mezi obyvateli městských center byli příslušníci

⁵⁷ Zatímco v Brně roku 1541 10,1% majetníků evidovaných v městské knize vlastnilo majetky oceněné nad 50 hřiven a 2,7% dokonce nad 100 hřiven, ve Znojmě bylo majetníků nad 50 hřiven roku 1468 1,2% a roku 1592 2,6%. Srv. J. MAREK, *Společenská struktura*, s. 50,53 a 54.

⁵⁸ Srv. tamtéž, s. 55.

⁵⁹ Tamtéž, s. 44.

⁶⁰ Podíl vlastníků půdy v Brně vzrostl, avšak v absolutních číslech počet vlastníků půdy poklesl z 271 na 239, což je dalším důkazem demografické stagnace města ve zkoumaném období. Srv. tamtéž, s. 60.

⁶¹ L. SZABÓ, *Majetková diferenciac*, s. 64 dospěl pro polovinu 16. století k 22% podílu vlastníků půdy mezi olomouckými poplatníky. Tento údaj je značně vyšší než Markův, což ovšem není dáno chybným postupem jednoho z citovaných autorů, nýbrž odlišným typem pramenů, z nichž vycházeli. Zatímco Markovy údaje vzešly z analýzy olomoucké berního rejstříku z roku 1552, v němž byli evidováni převážně jen majitelé větších pozemků za městem, Szabó, vycházejíc z podrobného rejstříku protiturecké berně z roku 1555, zahrnul mezi vlastníky zemědělské půdy také v berním rejstříku často opomenuté majitele zahrad a zahrádek uvnitř městských hradeb.

vyšších majetkových vrstev ukládající do pozemků své zisky, obyvatelé předměstí vlastnili převážně drobná políčka, která jim sloužila jako doplněk obživy.⁶²

S týmiž vývojovými rysy se setkáváme i v českých městech. F. Kavka srovnával podíl vlastníků půdy mezi plátcí berní v Budějovicích, Lounech a Mostu, což jsou města co do velikosti srovnatelná se Znojmem. Podíl majitelů pozemků v Budějovicích činil 47%, v Lounech 51%, v Mostě, městě s nejřemeslničtějším rázem, 27%.⁶³

Rozdíly v majetnosti obyvatel Brna, Jihlavy a Znojma shrnují následující dvě tabulky.

Tab. č. 2 udává poměr (index) podílu majetku obyvatel příslušných čtvrtí podléhajících placení lozunku odhadnutého v knihách a rejstřících městské dávky ku podílu plátců žijících v těchto čtvrtích a na periferii.⁶⁴

Tab. č. 2

<i>Město</i>	<i>Brno</i>		<i>Znojmo</i>	
	<i>1442</i>	<i>1541</i>	<i>1468</i>	<i>1592</i>
I.	2,12	1,84	1,4	1,55
II.	1,72	1,1	1,06	0,97
III.	1,11	1,19	1,79	1,76
IV.	1,57	1,6	0,68	0,75
V.	*	*	0,51	0,58
předměstí	0,09	0,18	0,19	0,24

* Pět čtvrtí existovalo pouze ve Znojmě

V Jihlavě jsme nuceni poměřovat nikoliv podíl výše ocenění majetku, ale výše dávky placené vlastníky nemovitostí, opět vůči podílu obyvatel z té které čtvrti na populaci města.⁶⁵

Tab. č. 3

<i>Jihlava</i>	<i>1483</i>	<i>1596</i>
I. čtvrt'	1,41	1,36
II. čtvrt'	0,89	1,07
III. čtvrt'	0,92	1,08
IV. čtvrt'	1,14	1,21
předměstí	0,47	0,55

Tabulky 2 a 3 ukazují, že přestože celkově byly majetkové rozdíly mezi obyvateli nejmenšího z těchto měst - Znojma - v 15. století jasně nejnižší a i po zvětšení těchto rozdílů ve století 16. převládali mezi majetnými obyvateli města příslušníci „nižší střední vrstvy“, rozdíly mezi jednotlivými znojmskými čtvrtěmi byly větší ve srovnání jak s rychle se rozvíjející Jihlavou, tak se stagnujícím Brnem a také se nejpomaleji snižovaly. Tento fakt potvrzuje, že v malých a středně velkých městech se

⁶² Tamtéž, s. 64.

⁶³ F. KAVKA, *Majetková, sociální a třídní struktura českých měst v první polovině 16. století ve světle knih a rejstřiků městské dávky*, in: Historický sborník 6, 1959, s. 276.

⁶⁴ Indexy vypočteny podle tabulkových údajů v J. MAREK, *Společenská struktura*, s. 37.

⁶⁵ Vypočteno podle tabulky v J. MAREK, *Společenská struktura*, s. 38.

majetkové rozdíly mezi obyvateli a čtvrtěmi měnily mnohem pomaleji než v případě měst velkých, obzvlášť pokud tato města procházela obdobím rozvoje.

Neméně dynamickou složkou populace města než obyvatelé předměstí byli podruzi. Tabulka č. 4, srovnávající počet a procentuální podíl nájemníků mezi osobami evidovanými v rejstřících městské dávky ve vnitřní Jihlavě, Brně, Olomouci a Znojmě, zřetelně ukazuje, že podíl podruhů v populaci města byl přímo úměrný jeho velikosti a míře hospodářské prosperity.⁶⁶

Tab. č. 4

<i>město</i>	<i>Brno</i>		<i>Jihlava</i>		<i>Olomouc</i>		<i>Znojmo</i>	
	<i>1442</i>	<i>1541</i>	<i>1438</i>	<i>1596</i>	<i>1533</i>	<i>1588</i>	<i>1468</i>	<i>1592</i>
<i>Počet nájemníků</i>	250	79	82	394	201	255	130	30
<i>Podíl nájemníků</i>	35,7%	14,4%	17,6%	57,5%	26,6%	30,1%	25,2%	6,9%

Zatímco v Olomouci se podíl podruhů mezi obyvateli vnitřního města v 16. století zvětšoval, v Brně, jež prožívalo dlouhé období hospodářské stagnace a depopulace, naopak docházelo, podobně jako ve Znojmě, jehož hospodářsko-demografický vývoj nebyl v 15. – 16. století o mnoho příznivější, k rychlému snižování jejich počtu. Specifickým vývojem prošla Jihlava. Byla těžce zkoušena útoky táboritů, což dokládá i dramatický úbytek podruhů v populaci města v tomto období. Ještě roku 1425 činil podíl nájemníků mezi obyvateli vnitřního města 47,7%, v roce 1442 již pouhých 15,4%.⁶⁷ Z hluboké krize zapříčiněné válečnými strastmi se vzpamatovávala velmi pomalu, ale krizi překonala a v druhé polovině 16. věku se stala předním soukenickým městem ve středoevropském měřítku. K podobnému závěru dospěl i Dřímál. V knize městské dávky z roku 1389 bylo evidováno v centru Brna 541 podruhů, roku 1432 jen 299 a roku 1471 228. Počet zaznamenaných předměstských podruhů se dokonce snížil ze 135 až na 24.⁶⁸

V Praze na Starém Městě tvořili podruzi roku 1429 asi 40% všech poplatníků a není pochyb o tom, že před vypuknutím husitské revoluce, která vedla k nucené emigraci mnohých měšťanů katolického vyznání, konfiskaci jejich majetku a v důsledku toho k výraznému poklesu cen nemovitostí, takže bohatší podruzi se zmohli na dům, převážně na skrovnějším Novém Městě, musel být jejich podíl ještě vyšší.⁶⁹ Na Novém Městě nacházíme výrazně nižší podíl podruhů⁷⁰, takže majetkovou

⁶⁶ J. MAREK, *Společenská struktura*, s. 49-50, 53-54, 62-63.

⁶⁷ F. HOFFMANN, *Bydlení chudých vrstev ve středověkých městech*, in: Documenta Pragensia 16/ 1998, s. 20.

⁶⁸ J. DŘÍMAL, *Sociální složení*, s. 274.

⁶⁹ J. MEZNÍK, *Pražská řemesla počátkem 15. století*, in: Pražský sborník historický VII, 1972, s. 8. K týmž závěrům již dříve došel B. MENDL, *Z hospodářských dějin*, s. 3. Pokles cen nemovitostí byl zohledněn i v berní knize z roku 1427, v níž bylo ocenění pražských domů poloviční ve srovnání s rokem 1417.

⁷⁰ Podle B. MENDLA, *Hospodářské a sociální poměry v městech pražských v letech 1378-1434*, in: Český časopis historický 22, 1916, kap. III. - Počet obyvatelstva, hospodářské a sociální rozvrstvení, s. 440, zatímco 720 staroměstských podruhů odevzdalo ve dvou lozunkách roku 1429 celkem 1523 gr., novoměstští podruzi jenom 205 gr. Jelikož průměrná podružská dávka ve Starém městě činila jen nepatrně více než 1 groš, nelze předpokládat, že by novoměstští podruzi mohli být ještě výrazně chudší. Pakliže by odváděli stejnou dávku jako podruzi staroměstští, byl by jejich počet méně než sedminový ve srovnání se Starým městem a podíl vzhledem k již více než dvojnásobné lidnatosti Nového Města v této době, soudě podle počtu poplatníků, asi šestnáctinový (tj. 2,5%).

strukturou je podobnější periferiím než centrům velkých měst. V Lounech, včetně předměstí, napočítal J. Vaniš k roku 1454 315 domů a 62 podružských rodin.⁷¹

Tabulka č. 5, vycházející z údajů J. Marka⁷², srovnává procentuální podíl plátců lozunku v různých výších ve všech čtyřech zkoumaných městech. Výše dávky je uváděna v groších. Tyto kategorie nezvolil Marek náhodně, nýbrž za mezními hodnotami existoval určitý zářez v křivce početnosti plátců. V posledním řádku uvádím počet plátců dávky v příslušném roce, aby si čtenář učinil alespoň orientační představu o tom, jak velký díl obyvatel města se podílel na placení lozunku (srv. s údaji o počtu domů jako kritériu pro určení přibližné velikosti města v I. části této kapitoly). Do statistiky jsou pochopitelně zahrnuty pouze osoby, které skutečně dávku odvedly. J. Marek nicméně na základě srovnání těchto údajů s městskými knihami z týchž let dokázal určit i celkový počet a podíl dlužníků na lozunku. Jeho tabulky, z nichž vycházím, již však nerozřazují tyto dlužníky do majetkových kategorií. Proto na základě jejich interpretace nedokáži s jistotou stanovit, do jaké z těchto uměle vytvořených majetkových skupin příslušely. Jak ale ukáže tabulka 8, většinu těch, kteří nezaplatili, tvořili příslušníci nižších vrstev.

Tab. č. 5

Výše dávky v gr. roku	Brno		Jihlava		Olomouc		Znojmo	
	1432	1537	1438	1576	1553	1588	1442	1527
do 8 gr.			54,7	27,4	56,5	48,5	47,1	21,1
do 32 gr.	65,9 ⁷³	57,5 ⁷⁴	38,3	58,6	35,9	45,5	37,6	48,6
do 64 gr.	18	23,1	5,9	12,8	4,8	4,1	9,3	21,3
do 96 gr.	8,7	10,6	1	0,8	2,7	1,8	3,2	3,3
do 160 gr.	5,8	6,3	1 plátce	4 plátci	1 plátce	3 plátci	1,8	4,5
nad 160	1,6	2,5	-	-	-	-	1	1,2
počet poplatníků	829	568	410	1020	1224	1399	599	399

Zjišťujeme, že ve všech zkoumaných městech nejpočetnější složku poplatníků představovali příslušníci nižších majetkových vrstev. Z tabulky je také zřejmé, že v 16. století rostla daňová zátěž poplatníků. Snížení podílu nejdrobnějších berních plátců v Jihlavě a ve Znojmě lze charakterizovat jako dramatické. Příčiny této skutečnosti jsou však v těchto městech zcela rozdílné. Zatímco v rychle se rozvíjející soukenické Jihlavě 2. poloviny 16. věku docházelo k postupnému zvyšování životní úrovně chudších obyvatel, ve stagnujícím Znojmě řada „chudých majetných“ upadla mezi nemajetné neschopné odvést ani minimální dávku. Stejně jako tabulky srovnávající obyvatele příslušných měst podle výše zdaňovaného majetku i tabulka č. 5 poukazuje na prohlubující se majetkovou diferenci mezi obyvateli měst na sklonku středověku a naznačuje, že majetkové rozdíly mezi obyvateli byly nižší v rozvíjejících se nežli ve stagnujících městech.

Jak bylo řečeno, do tabulky č. 5 jsem nezařadil osoby, které v příslušném roce dávku neodvedli. Rozhodl jsem se tak z důvodu úsilí o maximální možnou objektivitu

⁷¹ J. VANIŠ (ed.), *Kniha počtů královského města Loun z let 1450-1472 a 1490-1491*, Praha 1979, s. 23.

⁷² J. MAREK, *Společenská struktura*, tab. s. 59-63.

⁷³ Na základě Markových tabulek jsem schopen rozlišit v Brně pouze plátce v rozmezí do 16 grošů a 17-32 grošů.

⁷⁴ Rovněž lze na základě Markových tabulek na s. 59-60 spočítat, že v roce 1432 71,8% a roku 1537 63,3% poplatníků v kategorii do 32 grošů činili plátci 16 grošů nebo méně.

a přesnost. To ovšem neznamená, že bych údaj o podílu těch, kteří nebyli schopni zaplatit určenou dávku pokládal za neplodný pro účely této práce. Naopak jsem přesvědčen, že povědomí o vývoji podílu neplaticů může přispět k rozšíření přehledu o míře rozvoje či stagnace města.

Nyní srovnáme údaje z tabulky č. 5 se závěry, k nimž dospěl F. Kavka⁷⁵, který zkoumal knihy a rejstříky městské dávky čtveřice královských měst v Čechách – Českých Budějovic, Loun, Mostu a Kouřimi. V tabulce č. 6 se zřetelně projevuje rozdíl v majetkovém rozvrstvení obyvatel Loun, města střední velikosti (viz výše) a malého řemeslnicko-agrárního města, jakým byla Kouřim, v němž většinu obyvatel tvořili majitelé skromných domků a nevelkých pozemků (převážně drobní rolníci a chudší řemeslníci). Přesto i v Lounech byl podíl nejmajetnějších obyvatel, které bychom však v Brně či Olomouci zařadili do „střední vrstvy“, velmi malý.⁷⁶

Tab. č. 6

<i>Město/dávka</i>	<i>do 2,5 gr.</i>	<i>do 10 gr.</i>	<i>do 25 gr.</i>	<i>nad 25 gr.</i>
Kouřim (1506)	21%	63%	12%	4%
Louny (1535)	25%	44%	21%	10%

Pro účely této práce je možné zařadit i další tabulku vytvořenou na základě údajů J. Čechury⁷⁷, který zkoumal majetkovou strukturu obyvatel Stříbra, dalšího středně velkého města⁷⁸, v druhém desetiletí 15. věku a poukazyval na její podobnost s majetkovým rozvrstvením ve Znojmě v téže době.

Tab. č. 7

<i>majetek</i>	<i>do 5 kgč.</i>	<i>do 10 kgč.</i>	<i>do 40 kgč.</i>	<i>nad 40 kgč.</i>
Stříbro (1413)	44,7%	20,5%	26,5%	8,3%
Znojmo (1415)	46,6%	19,7%	28,3%	5,4%

Není pochyb o tom, že jak česká, tak moravská města střední velikosti byla zřetelně chudší a majetkově méně diferenciovaná než velká sídelní města spotřebního typu (Praha, Brno, Olomouc). Potvrzuje to jak rozvrstvení obyvatel srovnávaných měst podle výše dávky (tab. 5 a 6), tak podle výše zdaňovaného jmění. Například podle Markovy interpretace brněnské knihy městské dávky z r. 1442 mělo 39,2% poplatníků majetek do 10 hřiven a plných 30,9% nad 40 hřiven.⁷⁹ Rozdíl v zámožnosti Brňanů ve srovnání s obyvateli Stříbra i Znojma byl tedy opravdu značný. Uvedme ale ještě jiný příklad. Drtivá většina obyvatel Loun žila roku 1535 v malých domácích oceněných jednou hřivnou, z nichž odváděli na lozunku pouhý jeden groš. Domů oceněných čtyřmi a více hřivnami byla hrstka.⁸⁰ I v Olomouci byla roku 1552 oceněna většina domů na jednu hřivnu a méně (celkově ve vnitřním městě a na předměstí 64,3%), avšak výrazně početnější byla „střední kategorie“ domů, tj. v případě olomouckém domy oceněné

⁷⁵ F. KAVKA, *Majetková, sociální a třídní struktura*, s. 253-290.

⁷⁶ Vypočteno dle: F. KAVKA, c. d., s. 283 a 286.

⁷⁷ J. ČECHURA, *Vývoj majetkové diferenciaci ve Stříbře ve druhém desetiletí 15. století*, in: *Časopis národního muzea v Praze* 157, 1987, č. 1-2, s. 21-40.

⁷⁸ Podle Čechury činil průměrný počet poplatníků v 17 dávkách vybíraných v letech 1413-1418 262.

⁷⁹ J. MAREK, *Společenská struktura*, s. 43

⁸⁰ F. KAVKA, *Majetková, sociální a třídní struktura*, s. 269.

1,5-4 hřivnami (28,9%). Podíl velkých a drahých domů odhadnutých na pět a více hřiven činil nezanedbatelných 6,8% (srv. kap. III.).

Slíbená tabulka č. 8 udává, jak velký podíl z 223 (tj. 25,7%) dlužníků na lozunku v Brně roku 1510 příslušel k té či oné majetkové vrstvě. Údaje jsou uvedeny v procentech.⁸¹

Tab. č. 8 **Brno 1510**

„nemajetní“	1-10 hř.	11-40 hř.	41-100 hř.	101-250 hř.	251-500 hř.	nad 500 hř.
13	42,2	26	11,2	4,5	2,7	0,4

O rozdělení dlužníků na lozunku do majetkových skupin se na příkladu Stříbra a Českých Budějovic pokusil J. Čechura. Tabulka 9 ukazuje průměrný procentuální podíl neplatičů z té které majetkové vrstvy ve Stříbře v letech 1413-1418⁸², tabulka 10 ve třech lozunkách, které byly v Budějovicích vybírány v letech 1415-1416.⁸³

Tab. č. 9 **Stříbro – Ø let 1413-1418**

majetek	1-5 kgč.	5,5-10 kgč.	10,5-20 kgč.	20,5-40 kgč.	40,5-80 kgč.	nad 80 kgč.
% dlužníků	76,9	9,5	6,1	3,4	2,9	1,2

Tab. č. 10 **České Budějovice – Ø let 1415-1416**

Majetek	1-5 hřiven	6-10 hřiven	11-20 hřiven	nad 20 hřiven
% dlužníků	64,2	23,3	5	7,5

Rozdělení dlužníků do majetkových kategorií je dalším dokladem zřetelně menší majetnosti obyvatel provinciálního Stříbra a Českých Budějovic ve srovnání s Brnem. Naopak celkový podíl dlužníků mezi osobami evidovanými v knihách městské dávky byl v městech střední velikosti podstatně nižší, jak ukazuje tabulka č. 11. Čísla v tabulce jsou uvedena v procentech.

Tab. č. 11

město	České Budějovice ⁸⁴	Louny ⁸⁵	Most ⁸⁶
rok	1415-1416	1535	1525
podíl dlužníků	12	13	9,7

⁸¹ Údaje v tab. č. 8 vypočteny podle J. MAREK, *Společenská struktura*, s. 66-67. Porovnáme-li tyto údaje pozorně s čísly v tabulce č. 5, zjišťujeme, že podíl těch, kteří nezaplatili, byl roku 1510 o 2,2% nižší než roku 1432 a dokonce o 4,8% nižší než roku 1537. Vyšší procento neplatičů roku 1432 lze zdůvodnit narušováním obchodu na Moravě husitskými vojsky, resp. destabilizací poměrů v zemi vůbec. Poměrně výrazný nárůst v letech 1510-1531 již není důvodu interpretovat jinak než jako další doklad prohlubující se majetkové diferenciaci obyvatel, kdy se životní úroveň chudých zhoršovala a bohatých naopak zvyšovala.

⁸² Vypočteno podle údajů v: J. ČECHURA, *Vývoj majetkové diferenciaci*, s. 36, tab. č. 2.

⁸³ Vypočteno dle týž., *Finanční hospodaření Českých Budějovic v letech 1396-1416*, in: Numismatický sborník 19, Praha 1993, s. 58, tab. č. 13.

⁸⁴ Vypočteno podle J. ČECHURA, *Vývoj majetkové diferenciaci*, s. 36, tab. č. 2

⁸⁵ Vypočteno podle F. KAVKA, *Majetková, sociální a třídní diferenciaci*, s. 258 a 286

⁸⁶ Podklady pro výpočet převzaty tamtéž, s. 258 a 285.

Poměrně nízký podíl dlužníků na lozunku mezi obyvateli Loun a Mostu ve srovnání s Brnem a Znojem v témže období byl dán výrazně nižšími dávkami z nemovitostí (viz výše) i z řemesla. Pro ilustraci v tabulce č. 12 uvádím, jak velkou dávku byli v Lounech povinni odvádět zástupci některých řemesel.

Tab. č. 12⁸⁷

řemeslo	kraječ suken lazebník	kramář sedlář	mečíř uzdař	tkadlec všichni podruzi
dávka	10 gr.	5 gr.	3 gr.	1 gr.

Dávka z většiny ostatních řemesel činila dva groše. Celkem vybraly Louny ve sbírce roku 1535, ze které vycházím, 63 kop 10 gr., tj. necelých deset grošů na jednoho poplatníka.

Tabulka č. 13 srovnává podíl dlužníků na lozunku v čtveřici největších moravských královských měst.⁸⁸

Tab. č. 13

<i>Město</i>	<i>Brno</i>		<i>Jihlava</i>		<i>Olomouc</i>		<i>Znojmo</i>	
<i>rok</i>	<i>1432</i>	<i>1537</i>	<i>1438</i>	<i>1576</i>	<i>1553</i>	<i>1588</i>	<i>1442</i>	<i>1527</i>
Počet dlužníků	321	249	187	150	55	144	16	84
Podíl dlužníků	27,9%	30,5%	31,3%	12,8%	4,3%	9,3%	2,6%	17,4%

Shledali jsme, že zatímco ve stagnujícím Brně a Znojmě podíl neplaticích vzrostl, v Jihlavě se naopak snižoval. Nejméně neplaticů nacházíme dlouhodobě v Olomouci. Více než dvojnásobný nárůst počtu olomouckých neplaticů mezi lety 1553- 1588 kladu do souvislosti s „cenovou revolucí“. S ještě výraznějším nárůstem podílu neplaticů se totiž setkáváme i v Jihlavě. V roce 1596 stoupl podle Marka v Jihlavě podíl neschopných odvedení stanovené dávky 27,9% všech osob uvedených v rejstříku z tohoto roku. Přesto byl srovnatelný s podílem dlužníků na městské dávce v Brně 15. a čtvrtého desetiletí 16. století, čili v době, kdy o tzv.cenové revoluci ještě nemohlo být řeči.⁸⁹ Rozhodně údaj o podílu neplaticů napovídá o míře prosperity města více než informace o podílu velmi zámožných občanů. Prosperující město, ač v něm podíl nemajetnějších vrstev měšťanů mohl být nepatrný (Jihlava), umožňovalo vydělat si alespoň na holé živobytí rovněž chudině.

Nakonec prozkoumejme daňovou zátěž obyvatel královských měst. J. Marek porovnal výši ocenění majetku příslušníků jednotlivých majetkových vrstev s výší dávky, kterou odváděli v Brně roku 1510. Na základě těchto údajů a informací o počtu plátců v tomto roce lze vypočítat jak procentuální míru berní zátěže různě majetných Brňanů, tak průměrnou dávku, jíž musel odvádět příslušník té které majetkové vrstvy.⁹⁰

⁸⁷ Údaje převzaty z J. VANIŠ (ed.), *Knihy počtů*, s. 39 a F. KAVKA, *Majetková, sociální a třídní struktura*, s. 269-270.

⁸⁸ Vypočteno dle tabulek v J. MAREK, *Společenská struktura*, s. 59-63.

⁸⁹ K vymezení pojmu „cenová revoluce“ a stanovení jejích příčin a důsledků srv. J. PETRÁŇ, *K problémům tzv. cenové revoluce ve střední Evropě*, in: Numismatický sborník 8, Praha 1964.

⁹⁰ Údaje potřebné pro výpočet převzaty tamtéž, s. 66-67.

Tab. č. 14

Majetková vrstva	daňová zátěž	dávka v gr.
tzv. nemajetní	? ⁹¹	15,5
1-10 hř.	2,4	7,5
11-40 hř.	1,53	29
41-100 hř.	1,14	56
101-250 hř.	1,27	137
251-500 hř.	1,08	280
501 a více hř.	1,05	459,5

Zjišťujeme, že daňové zatížení obyvatel bylo nevyvážené a že větší břímě nesly méně majetné skupiny obyvatel. Jelikož berně byly vybírány dvakrát do roka, pro stanovení roční daňové zátěže musíme ještě číslo z tabulky č. 14 vynásobit dvěma. I poté se dnešnímu člověku může jevit míra daňové zátěže obyvatel královských měst v pozdním středověku, zvláště těch zámožných, jako velmi nízká. Jak však dokládají vysoké podíly dlužníků, zejména mezi skupinou nejdrobnějších majetníků (94 osob z 211 zapsaných v knize městské dávky), takové tvrzení by bylo projevem unáhlenosti a neporozumění tehdejšímu ekonomickému poměru.

Obdobně nerovnoměrnou daňovou zátěž obyvatel bychom našli také ve většině dalších pozdně středověkých měst. Existovaly ovšem i výjimky. Tak např. ve Stříbře se v předhusitské době setkáváme s progresivní daní, která činila půl groše z první hřivny majetku, groš z druhé, 1,5 groše ze třetí a dalších hřiven.⁹²

Moravská královská města z hlediska jejich daňové zátěže srovnával J. Dřímál, který sumarizuje, jak velkou částku (udávanou v hřivnách grošů) odváděla města do královské komory, nebo do rukou feudálů, kteří byli královými věřiteli.⁹³

Tab. č. 15

Daňové zatížení moravských královských měst

město	poč. 15. stol.	16. století
Brno	600 hř.	600 hř.
Olomouc	600 hř.	590 hř. 40 gr. ⁹⁴
Jihlava	220 hř.	187 hř. 32 gr.
Znojmo	220 hř.	220 hř.
Uničov	170 hř.	146 hř. 16 gr.
Uherské Hradiště	90 hř.	30 dukátů ⁹⁵

Část berní také bývala městům odpouštěna dočasně (vzpamatovávala-li se po ničivých požárech, půjčila-li peníze panovníkovi apod.). Mnohem větší dopad

⁹¹ Nelze určit, protože tzv. nemajetná osoba znamená osoba bez zdaňovaného majetku – tedy taková, která platila nanejvýš z řemesla.

⁹² J. ČECHURA, *Vývoj majetkové diference*, s. 26.

⁹³ Podíl této částky plynoucí do rukou panovníkových věřitelů přehledně shrnuje tabulka uvedená v J. DŘÍMÁL, *Městská berně*, s. 118-119.

⁹⁴ Nejprve král Zikmund snížil Olomouci „na věčné časy“ lozunk o 50 kgč, po vyhnání Židů roku 1454 však museli Olomoučané namísto nich odvádět 40 kgč.

⁹⁵ Za věrnost ve válce proti Matyáši Korvínovi osvobodil král Vladislav Jagellonský Uherské Hradiště od královské berně docela. Napříště předávalo město královskému podkomořímu pouze symbolický meč v hodnotě třiceti dukátů.

na královskou komoru než tyto dočasné úlevy měla však dlouhodobě se snižující reálná hodnota groše.⁹⁶

Pro srovnání Louny odváděly do královské pokladny v době předhusitské a husitské 131,25 hřivny, Jiří z Poděbrad tuto sumu navýšil roku 1471 na 168,75 hřivny.⁹⁷ Budějovice měly takřka po celé zkoumané období platit 187,5 hřivny, ve skutečnosti však odváděly výrazně více.⁹⁸

Výše dávky, již měla města odvádět do královské pokladny, tak pramálo odpovídala jejich hospodářské a demografické situaci. Nejvíce zatíženi byli brněnští poplatníci, neboť předepsaná dávka nereflektovala hospodářskou stagnaci města ani populační úbytek v 15. a 16. století. Zatímco Olomouc vybrala v jagellonském období na lozunku v průměru 337% dávky odváděné do královské komory a Znojmo 308%, Brno, přestože se v něm setkáváme s nejpočetnější skupinou zámožných měšťanů, vybralo jenom 233%. Zvláště vysoké bylo daňové zatížení obyvatel vnitřního Brna. Jejich byl oceněn v průměru na 2,93 hřivny na osobu, zatímco jmění průměrného majetníka z předměstí na pouhých 25 grošů – což je nejméně ze čtveřice velkých moravských měst. Vysokou platební schopnost obyvatel centra Brna vysvětluje Dřímál tím, že řada brněnských měšťanů vlastnila výnosné vinice po celé jižní Moravě.⁹⁹ Naproti tomu z nezanedbatelného množství 77 vlastníků vinic v době husitské mezi obyvateli předměstí zbylo počátkem 16. století pouhých 10. Po roce 1442 činila daň placená z vinic trvale přes 40% veškerého lozunku z nemovitostí, v případě obyvatel vnitřního města byl by tento podíl samozřejmě mnohem vyšší.¹⁰⁰

Částka vybraná v městské sbírce však netvořila jedinou, ba mnohde ani hlavní složku příjmů města. Tuto skutečnost přehledně ukazuje edice M. Bělohávkova.¹⁰¹ Autor zde srovnává příjmy a výdaje Plzně s poměry v dalších českých městech. Z námi srovnávaných měst uvádí Bělohávek údaje pro Budějovice (v l. 1523-1526) a Louny (1522-1525). Průměrný roční příjem Budějovic v těchto letech činil 2800 kgč. Příjem z lozunku tvořil jen 8,8% z této sumy.¹⁰² Naproti tomu průměrný roční příjem Loun dělal v uvedených letech pouze 1106 kgč. Výnos z městské berně a úročných vsí činil dohromady 38% příjmů města.¹⁰³ Všechna královská města měla také nemalé příjmy z práva vařit a prodávat pivo (v Lounech ve zkoumaných letech 22%, v Budějovicích 12% a v Olomouci v letech 1530-1545 v průměru 5% příjmů města) a pochopitelně z mýtných a jarmarečných poplatků. Zároveň na tomto příkladu vidíme, že nelze zcela ztotožňovat majetnost obyvatel měst (zjištěnou na základě různých berních registrů) s majetností města jako instituce. Zatímco lidnatosti České Budějovice nepřevyšovaly Louny o více než čtvrtinu, příjem města byl vyšší dvaapůlkrát. Budějovice především těžily z výhodné polohy na Solné stezce směřující ze Salzburska na sever (jedna třetina příjmů města souvisela s prodejem soli) a z rozlehlých městských rybníků.

Hospodařením města Olomouce v 16. století se velmi podrobně zabýval J. Kux. V často citovaném díle *Olmützer Gemeindefinanzen*¹⁰⁴ vytvořil podrobné soupisy každoročních příjmů a výdajů města ve zkoumaném období. Průměrný roční příjem města v letech 1530-1545 činil 2955 hřiven grošů a průměrné výdaje 2666 hřiven.

⁹⁶ J. DŘÍMAL, *Městská berně*, s. 116-117.

⁹⁷ J. VANIŠ (ed.), 1979, s. 37, zejm. pozn. 191

⁹⁸ J. ČECHURA, *Nová interpretace*, s. 6.

⁹⁹ J. DŘÍMAL, *Městská berně*, s. 123.

¹⁰⁰ Týž: *Sociální složení*, s. 284.

¹⁰¹ M. BĚLOHLÁVEK (ed.), *Kniha počtů města Plzně 1524-1525*, Plzeň 1957.

¹⁰² Tamtéž, tab. s. 72.

¹⁰³ Tamtéž, tab. s. 101.

¹⁰⁴ J. KUX, *Olmützer Gemeindefinanzen 1530-1630*, Brno 1918. Níže uvedené údaje vycházejí z tabulky v c. d. na s. 12-13.

Největší podíl mezi městskými příjmy měly peníze vybrané na lozunku (25%) a mýtném (15%), třetí nejvýznamnější složkou příjmu byly tržby za prodej ryb z městských rybníků (11%), přičemž význam rybníkářství a poddanských platů nadále vzrůstal. Jasně nejvíce vydalo město na stavební záležitosti (přes 40%), necelých 10% na obranu města a jen o málo méně na chod radnice.

Struktura obyvatel Olomouce roku 1527 podle Dřímala¹⁰⁵ koresponduje se zjištěními J. Marka a L. Szabó (viz kapitola III.) o poměrech v druhé polovině 16. století. Z celkem 1096 poplatníků (655 z vnitřního města a 431 z předměstí) mělo 67% majetek oceněno do 80 grošů, 24,9% od 1,5 hřivny do 4 hřiven a jen 8,1% na 4,75 a více hřiven. Těchto 89 zámožných rodin však vlastnilo přes 40% zdaňovaného majetku, který ve vnitřním městě měl hodnotu 1631 hř. 7 gr., avšak na předměstí přibližně pětinou (334 hř. 56 gr.). Neméně přínosným pramenem pro studium sociální struktury obyvatel Olomouce je rejstřík z roku 1532 vytvořený za účelem evidence plátců zvláštní berně vypsané za účelem zdokonalení městského opevnění a vybavení hotovosti proti Turkům. Na rozdíl od rejstříku z roku 1527 uvádí také počet přispívajících podruhů, kterých bylo celkem zaznamenáno 129 – tj. 10,7% všech poplatníků.¹⁰⁶

Neboli majetkové rozdíly mezi obyvateli královských měst se podle Dřímala prohlubovaly, což bylo příčinou rostoucího sociálního napětí. Tuto skutečnost klade do souvislosti s hospodářskou a demografickou stagnací měst v 15. a 16. století.¹⁰⁷ Jak ale ukázal Marek, zatímco o úbytku populace a hospodářské stagnaci měst ve válečném čase prvních dvou třetin 15. století není pochyb, v 16. století lze již o stagnaci ze čtveřice největších moravských královských měst hovořit pouze v případě Brna a Znojma. Obě města měla po celé předbělohorské období méně obyvatel než v době vlády Karla IV. Naproti tomu opětovný rozkvět Olomouce započal již za vlády Korvínovy. Jihlava trpící úpadkem těžby stříbra a těžce zkoušená útoky tábořského svazu za husitských válek se hospodářsky vzpamatovávala pomaleji, avšak v druhé polovině 16. století, kdy završila úspěšnou transformaci v exportní soukenické město, se opět stala předním městem v zemích Koruny české. Souhlasit lze s názorem J. Války, že majetkové rozdíly se v době husitské a pohusitské ve srovnání s lucemburským obdobím zmenšily (bohatí kupci zchudli v důsledku narušování dálkového obchodu husitskými vojsky, ve městech výrazně ubylo podruhů, z velké části příslušníků městské chudiny) a že k opětovnému růstu bohatství měst, které s sebou pochopitelně přinášelo i rostoucí diferenciaci v zámožnosti obyvatel, mohlo dojít až po stabilizaci poměrů v Českém království koncem 15. věku.¹⁰⁸ K témuž závěru vede i Čechurův nástin majetkové diferenciaci ve Stříbře v polovině 15. století a na samém jeho sklonku. Roku 1450 činil podíl majetníků do 10 kgč 78,7%, tedy mnohem více než roku 1413. Tito majetníci dohromady vlastnili 34,3% zdaňovaného jmění ve městě. Roku 1500 nebyla situace ve Stříbře o mnoho příznivější. 72,9% majetníků do 10 kgč vlastnilo celkem 36,4% jmění podléhajícího městské dávce. Takřka se rozplynuly 40 a více kopové majetky.¹⁰⁹ Ještě větší majetkovou diferenciaci obyvatel nalézáme v tehdejší Plzni. Podle rejstříku městské dávky z roku 1470 chudší polovina poplatníků vlastnila jen 15,3% zdaňovaného jmění, kdežto v rukou 11,6% nejbohatších měšťanů s majetkem nad 20 kgč bylo 41,2% veškerého nemovitého majetku.¹¹⁰

¹⁰⁵ J. DŘÍMAL, *Sociální boje*, s. 115-132.

¹⁰⁶ Tamtéž

¹⁰⁷ Tamtéž, s. 132.

¹⁰⁸ Srv. J. VÁLKA, *Středověká Morava*, s. 179-180.

¹⁰⁹ J. ČECHURA, *Vývoj majetkové diferenciaci*, s. 35.

¹¹⁰ M. BĚLOHLÁVEK, *Sociální rozvrstvení*, s. 159.

III. Ocenění olomouckých domů v rejstřících městské dávky jako pramen pro určení společenské skladby obyvatel města ve 2. polovině 16. století

Tyto rejstříky bývaly pořizovány při výběru tzv. lozunku, tj. daně, kterou královská města odváděla do královské komory. Pro Olomouc se sice ve větším množství dochovaly až pro druhou polovinu 16. století¹¹¹, avšak pro toto období jsou olomoucké rejstříky městské dávky nejucelenějším pramenem svého druhu v českých zemích. Lozunk byl v Olomouci vybírán ke dni sv. Jiří (24.4.) a k sv. Michalu (29.9).¹¹² V Olomouci bylo, stejně jako v Jihlavě, vybíráno 6 grošů z hřivny (tj. ze 64) ocenění domu, pozemku i práva k domu se vázajícího (viz níže), zatímco v Brně a Znojmě se odváděl pouze groš z hřivny majetku, avšak 12 grošů z řemesla.¹¹³ Rejstříky obsahovaly následující údaje: jména majitelů domů a pozemků v jednotlivých čtvrtích vnitřního města i předměstí, výši ocenění domu a výši lozunku. Údaje o ocenění domu byly uváděny buď v hřivnách grošů, nebo ve zlatých. Pro větší přehlednost jsem se ale rozhodl převést výrazně méně časté ohodnocení ve zlaté minci do grošové podoby v odpovídajícím přibližném poměru 1 hřivna grošů = 2 zlaté, třebaže přepočít podle nominální hodnoty ražeb činil 1 zlatý uherský dukát = 30 grošů.¹¹⁴ Výše ocenění domů se pohybovala v rozmezí od 0,5 do 16 hřiven, přičemž, jak je patrné z níže uvedených tabulek, jasně dominovaly domy s oceněním do tří hřiven. Domů s oceněním nad deset hřiven byla jenom hrstka a s největší pravděpodobností toto vysoké ohodnocení souviselo nejen s velikostí domu, nýbrž i s nějakým právem k domu náležejícím¹¹⁵ (právo šenkovní, vinopalní, právovárečné domy atp.). Oceněny byly pochopitelně i domy předměstské. Naprostá většina předměstských domů byla oceněna ve zlatých a ocenění bylo provedeno v rozsahu od 1 do 5 zlatých, přičemž jasně převažovaly domy s nižším ohodnocením. Zatímco seminární práce K. Müllera se zabývala výhradně detailním rozбором ocenění domů v jednotlivých čtvrtích vnitřního města, následně vzniklý příspěvek K. Müllera a L. Szabó¹¹⁶ zahrnuje tabulku obsahující ocenění všech olomouckých domů, tudíž nám porovnání údajů z této tabulky s výsledky Müllerova výzkumu umožní určit počet předměstských domů ohodnocených příslušnými částkami.

---

¹¹¹ Jak uvádí K. MÜLLER, *Ocenění olomouckých domů v rejstřících městské dávky v předbělohorském období*, seminární práce, Univerzita Palackého v Olomouci 1980, s. 1, pro léta 1552-1619 se dochovalo 67 olomouckých rejstříků, tj. 50% z celkového původního počtu. Tyto rejstříky jsou nyní uloženy v: Zemský archiv Opava – Okresní archiv v Olomouci, fond Archiv města Olomouce, knihy č. 343-410.

¹¹² K. MÜLLER, *Ocenění olomouckých domů*, s. 2.

¹¹³ J. MAREK, *Společenská struktura*, s. 62 a 66.

¹¹⁴ Nejedná se o nepřijatelné zkreslení, neboť jak jsem již stručně vylíčil výše, problémem pozdně středověkého peněžního systému byla odlišná reálná (vnitřní) a nominální hodnota mincí. Takže ačkoliv nominální hodnota českého groše v 16. století činila 1/30 uherského dukátu, reálná tržní cena této stabilní zlaté měny bývala, jak uvádí J. DŘÍMAL (in: *Sociální složení*, s. 277) v 2. polovině 16. století ještě vyšší než pro přepočít uvažovaných 1/32. Podrobněji ke kurzu groše vůči dukátu v: J. POŠVÁŘ, *Měna v českých zemích*, Opava 1962.

¹¹⁵ K. MÜLLER, *Ocenění olomouckých domů*, s. 5.

¹¹⁶ Týž: *Olomoucké rejstříky*, s. 41.

Výše lozunku odváděného z konkrétního domu byla dle Müllera určována třemi kritérii:

- a) velikostí městiště (tj. zastavěné plochy)
- b) polohou domu (domy na náměstích a hlavních ulicích bývaly oceňovány výše než srovnatelně velké domy v zapadlých uličkách, byť neplatí, že všechny domy oceněné na 5 a více hřiven se nacházely na náměstích).
- c) existencí nějakého práva spojeného s domem (viz výše).
- d) Za čtvrté kritérium lze považovat fyzický stav objektu (např. výraznější rozšíření domu vedlo ke zvýšení lozunku, naopak majiteli domu postiženého požárem býval lozunk dočasně snížen nebo i zcela odpuštěn).

Znovu připomínám, že lozunk se odváděl pouze z domů, jejichž majiteli byli měšťané. Vlastnilo-li dům město či církve (resp. klerici), pak byl takový dům od lozunku osvobozen. Totéž platilo i o některých domech, jejichž majiteli byli šlechtici.

Müller podrobně prozkoumal počty domů v jednotlivých olomouckých čtvrtích v 2. polovině 16. století a výsledek shrnul do čtyř tabulek pro jednotlivé městské části.¹¹⁷ Neuvádí již však úhrnný údaj pro vnitřní Olomouc jako celek. Následující tabulka (č. 16) proto sumarizuje, kolik bylo celkově domů podléhajících placení lozunku v té které výši uvnitř olomouckých hradeb:

Vnitřní město celkem:

Tab. č. 16

Ocenění (hř. gr.)	1552	1559	1568	1578	1589	1599
<i>1/2</i>	15	16	16	17	16	14
<i>1</i>	247	253	248	251	245	248
<i>1,5</i>	6	9	9	9	8	8
<i>2</i>	121	126	119	118	119	119
<i>2,5</i>	1	2	2	0	0	0
<i>3</i>	70	72	77	74	75	78
<i>4</i>	24	35	24	26	23	24
<i>5</i>	6	4	6	4	5	5
<i>6</i>	7	7	7	6	6	6
<i>7</i>	3	4	3	3	4	4
<i>8</i>	3	1	3	3	2	2
<i>10</i>	46	48	64	46	46	49
<i>11</i>	2	2	3	2	2	2
<i>12</i>	5	3	3	5	5	2
<i>13</i>	1	2	1	1	0	1
<i>14</i>	1	1	1	1	2	1
<i>16</i>	6	6	5	5	5	5

¹¹⁷ K. MÜLLER, *Ocenění olomouckých domů*, s. 16-19.

Jednoduchým součtem čísel v jednotlivých sloupcích předchozí tabulky snadno zjišťujeme, jak se měnil souhrnný počet měšťanských domů ve vnitřní Olomouci v průběhu druhé poloviny 16. věku.

Tab. č. 17

rok	1552	1559	1568	1578	1589	1599
domů	569	591	591	571	563	568

Počet domů vnitřního města v druhé polovině 16. století se ukazuje být velmi stabilním. Po roce 1568 došlo k mírnému snižování jejich počtu¹¹⁸, což svědčí o tom, že v té době již byl střed města téměř zcela zastavěn a prostor pro další urbanizaci se otevíral až za hradbami. Drtivá převaha domů ohodnocených jednou, v menší míře dvěma a ještě méně třemi kopami českých grošů ukazuje, že skutečně bohatých měšťanů, příslušníků vyšších vrstev, kteří si mohli dovolit zakoupit anebo postavit prostorný a reprezentativní dům a dvakrát do roka z něj odvádět nemalou daň, nebylo v Olomouci, stejně jako v ostatních královských městech, mnoho. Počet domů oceněných více než čtyřmi hřivnami je vskutku nevelký a nejčastěji se jedná o sídla ohodnocená deseti hřivnami. Zároveň tabulka dokládá relativně početné zastoupení příslušníků „střední vrstvy“ mezi majetnými obyvateli města, neboť chudobní lidé nebývali vlastníky domů a byli nuceni žít v podnájmu.

Tabulka rovněž dokazuje značnou neflexibilitu v oceňování domů. Se zvýšením či snížením lozunku z domu o více než jednu kopu grošů se setkáváme poměrně vzácně, obyčejně pouze v případě výraznější přestavby budovy.

Nyní se pokusme porovnat majetnost obyvatel všech čtvrtí olomouckého vnitřního města na základě výpočtu výše lozunku odváděného majiteli domů. Toto měřítko považuji za postačující, neboť daň z domu, jež zahrnovala, jak víme, i případný poplatek za právo k němu se vázící, tvořila naprostou většinu lozunku vybraného městem. Poněvadž ocenění domů bylo ve zkoumaném období velmi stálé, rozhodl jsem se ve prospěch větší stručnosti a přehlednosti práce vypracovat tabulku pouze pro léta 1552 a 1599. Tabulky vypracované v citované Müllerově práci¹¹⁹ umožňují vypočítat nejen celkový počet domů v jednotlivých čtvrtích, ale také celkovou částku, na kterou byly tyto domy oceněny.

Tab. č. 18

Čtvrť Olomouce	Počet domů		Celkové ocenění domů (hř. gr.)		Index*	
	1552	1599	1552	1599	1552	1599
I.	159	165	558	548,5	1,24	1,19
II.	189	184	525,5	516,5	0,98	1,01
III.	141	143	256,5	268	0,64	0,67
IV.	75	76	256	250	1,2	1,18

* vyjadřující poměr podílu hodnoty domů jednotlivých čtvrtí a jejich počtu

¹¹⁸ Nelze předpokládat, že by ve větší míře docházelo k demolicím domů. Snižování počtu domů uvedených v berních rejstřících bylo zapříčiněno spojováním parcel. Srv. K. MÜLLER, L. SZABÓ, *Olomoucké rejstříky*, s. 35.

¹¹⁹ K. MÜLLER, *Ocenění olomouckých domů*, s. 16-19.

Nakonec rozdíl v majetnosti čtvrtí vnitřního města srovnáme se situací v Brně roku 1541, Jihlavě roku 1596 a ve Znojmě roku 1592. V této tabulce vycházím ze stejných údajů jako v tabulkách 2 a 3, pouze do výpočtu nezahrnuji předměstí.

Tab. č. 19

<i>čtvrť</i>	<i>Brno 1541</i>	<i>Jihlava 1596</i>	<i>Znojmo 1592</i>
I.	1,3	1,15	1,41
II.	0,77	0,91	0,88
III.	0,84	0,92	1,59
IV.	1,25	1,03	0,68
V.	*	*	0,53

Tabulky 18 a 19 potvrzují, že ve velkých sídelních městech (Brno, Olomouc) byly rozdíl v majetnosti obyvatel výraznější než ve středně velkých městech.

Stejně jako v ostatních královských městech na Moravě i v Olomouci se rozdíl v movitosti obyvatel jednotlivých městských čtvrtí během 16. století postupně snižoval. Nejpomaleji probíhal proces zmenšování majetkové diference ve stagnujícím Znojmě.

Nakonec srovnáme situaci ve vnitřním městě a na předměstí Olomouce. Následující tabulka ukazuje počet olomouckých předměstských domů oceněných příslušnými částkami.

Tab. č. 20

ocenění domu	0,5 hř.	1 hř.	1,5 hř.	2 hř.	2,5 hř.	<i>domů celkem</i>	<i>ocenění celkem</i>
1552	158	337	64	40	14	<i>613</i>	<i>627</i>
1599	213	378	70	45	5	<i>711</i>	<i>692</i>

I tato tabulka jednoznačně ukazuje na chudobný charakter předměstí pozdně středověkých měst. Zatímco průměrné ocenění domu ve vnitřním městě činilo roku 1552 2,83 hřiven, na předměstí jen těsně překročilo jednu hřivnu.

Na závěr ještě srovnáme poměry v Olomouci v druhé polovině 16. století se situací v Plzni roku 1470. V berním rejstříku z tohoto roku se M. Bělohlávkovi¹²⁰ podařilo identifikovat ohodnocení 179 (z celkem asi 280) domů ve vnitřním městě. Pohybovalo se v rozmezí 1-15,5 kgč, tzn. v rozmezí velmi blízkém tomu, se kterým se setkáváme v Olomouci o století později. Nejpodstatnějším rozdílem proti Olomouci je zřetelně nižší podíl domů s oceněním do 2,5 hř. (23,5% domů plzeňských ve srovnání s 69% domy olomouckými roku 1552) a velmi vysoký podíl domů střední kategorie 3-5 hř. (téměř 57%). Právem proto charakterizuje Bělohlávek Plzeň jako město s podprůměrným počtem domů, avšak nadprůměrně velikých. Potvrzuje to i můj výpočet průměrného ocenění domu uvnitř plzeňských hradeb (4,375 kgč) a na předměstích (1,82 kgč). Zároveň tato čísla jasně ukazují, jak strnulou kategorií bylo ohodnocení domů v berních knihách a rejstřících, zvláště víme-li, že ocenění plzeňských domů platné v roce 1470 bylo vytvořeno před rokem 1418.

¹²⁰ M. BĚLOHLÁVEK, *Sociální rozvrstvení*, s. 136-137.

**IV. Tržní ceny domů uvnitř olomouckých hradeb v 15. a 16. věku;
srovnání s poměry v dalších královských městech;
zařazení cen domů do mzdového kontextu**

Pro hlavní objekt našeho zájmu, město Olomouc, jsou bohužel prameny informující nás o cenách domů v 15. věku značně chudé. Z velmi skromného vzorku patnácti zápisů v *Památné knize Olomoucké* pojednávajících o prodejkách a koupích domů nelze vyvozovat příliš obecné závěry. Navíc všechny zprávy o cenách domů v *Památné knize* pocházejí z první poloviny 15. století. O cenách domů v 2. polovině 15. věku se zmiňuje několik málo záznamů v *Olmützer Häuserchronik*. Shrňme alespoň hlavní poznatky.

Tab. č. 21 – Ceny domů v Olomouci v 15. století

rok	číslo zápisu	druh zápisu	cena domu	další relevantní informace
1411	P 291	prodej	32 hř.	V berní knize byl dům oceněn na tři hřivny. Předtím tento dům sloužil jako radnice.
1412	H (V 18)	prodej	50 hř.	Dům se nacházel v dnešní Purkrabské ulici
1416	P 283	koupě	210 hř.	Výkup dvora v Hněvotíně od špitálu sv. Ducha na Předhradí
1417	P 285	prodej	26 hř.	
1426	P 304	prodej	38 hř.	
1427	P 302	prodej	10 hř. 24gr.	
1427	P 306	prodej	10 hř. 13gr.	Dům se nacházel v dnešní ulici 8. května.
1429	P 312	koupě	5 hř.	Na tuto částku byl dům oceněn za účelem výkupu dědictví.
1434	P 631	prodej kvitance	4 hř.	
1434	P 157	koupě	28 hř.	Kupující se zavázal splatit smlouvenou částku do tří let. Jednalo se o výkup domu z odkazu špitálu.
1434	P 299	prodej	40 hř.	1/2 ceny mělo být zapláceno ve starých a 1/2 v nových gr.
Asi 1436	P 487	koupě	16 hř.	
1436	P 160	dědictví	30 hř.	Dům na rohu dnešní Lafayettevy ulice.
1437	P 301	prodej	9 hř.	Dům splácen ve třech splátkách ve výši tři hřiven. V berní knize byl oceněn jednou hřivnou.
1438	P 320	koupě	90 hř.	První splátka dělala 40 hř., zbytek ceny byl splácen v ročních splátkách ve výši 10 hř.
1439	P 323	koupě	20 hř.	V berní knize oceněn na dvě hřivny.
1466	H 206	koupě	500 hř.*	
1477	H	koupě	140 hř. 40 gr*	Dům koupil městský písař Jan z Černotína. 1/3 této sumy zaplatil ihned, zbytek se zavázal splatit do 3 let.

P = Památná kniha Olomoucká

H = Olmützer Häuserchronik

V = Vorburg = předhradí

* - částky označené hvězdičkou jsou přepočty z ceny uvedené v uherských dukátech podle reálného směnného kurzu dukátu ku groši. P. SPUFFORD, *Handbook of medieval exchange*, London 1986, s. 276-277 uvádí pro rok 1466 značně nestabilní směnný kurz 1:35 – 1:50 podle typu grošové ražby (v tabulce je uvažován kurz 1:40), pro rok 1477 kurz 1:30.

Povšimněme si několika nastíněných zásad uplatňovaných v patnáctém století při prodeji domů. Předně, jak ukazuje zápis č. 299, bylo obvyklé zaplatit za nemovitost zcela, anebo alespoň z části, ve starých „dobrých“ groších. Často také nebyla celá suma zaplacená najednou, ale v několika ročních splátkách (srv. zápis č. 301 či 320). S postupným splácením nemovitostí se běžně setkáváme i v 16. století. Jak uvádí Bystrický¹²¹, nejprve byl uhrazen závdavek (záloha), který se podle stříbrských trhových knih pohyboval obvykle v rozmezí čtvrtiny až třetiny ceny nemovitosti. Poté ještě následovalo několik menších ročních splátek (ve Stříbře nejčastěji sedm až devět, v Plzni tři až pět, v Olomouci patnáctého století bylo obvyklé splatit nemovitost do tří let). Podle Bělohlávka bylo jednorázově v hotovosti uhrazeno jenom 4% plzeňských domů prodaných v 16. století. Bělohlávek též upozornil na značné rozdíly v ceně nemovitosti, jestliže byla prodávána cizímu a příbuznému.¹²² S tímto jevem se nezdá setkáváme i v olomouckých trhových knihách. Tabulka rovněž naznačuje, že reálná tržní cena olomouckých domů v první polovině 15. století byla přibližně desetkrát vyšší ve srovnání s jejich oceněním v berních knihách. Výpovědní hodnotu tohoto malého vzorku můžeme ovšem ověřit srovnáním se situací v Praze, jejíž pramenná základna je pro patnácté století nesrovnatelně bohatší. Mendl¹²³ dohledal pro Staré Město pražské v letech 1400-1419 celkem 593 záznamů o prodeji domů. Ve 14,8% případů byla prodejní částka nižší anebo rovná 20 kgč, v 30,2% se pohybovala v rozmezí 20-50 kgč, v 29,2% činila 50-100 kgč. Za částku nad 100 kgč byl dům prodán v 25,8% případů. O stručné shrnutí vývoje cen domů na Starém Městě pražském se pokusil J. Čarek.¹²⁴ Jeho analýza jednoznačně ukázala, že nejlevnější staroměstské domy v Praze bylo možné v době předhusitské a husitské koupit za 2-10 kgč, naprostá většina domů byla prodána za několik desítek kgč a hodnota nejhonosnějších domů se pohybovala v řádu stovek kgč. Reálné ceny staroměstských domů rostly v 15. století jen mírně, avšak ani nárůst nominálních grošových cen nebyl nijak dramatický. Do značné míry to bylo dáno i nucenou emigrací katolických měšťanů za husitských válek, která měla za následek dočasný pokles cen domů. Staré Město pražské nicméně bylo výjimečnou lokalitou. Jak na Novém Městě, tak na Malé Straně převažovaly v předhusitském období domy s hodnotou mezi 4-20 kgč a domů s hodnotou nad 100 kgč byl malý zlomek (14 z 371 domů prodaných v prvních dvou desetiletích 15. věku na Novém Městě a 3 ze 45 na Malé Straně).¹²⁵

Nyní porovnejme ceny domů v 15. věku s tehdejší mzdovou hladinou, abychom získali alespoň orientační představu o dostupnosti jmění potřebného k zakoupení městského domu. Pro ilustraci budou použity obvyklé mzdy stavebních dělníků, o nichž jsme zpravidla poměrně přesně informováni ze stavebních účtů. V této práci byly využity účty hradu Zvíkova z let 1431-1472¹²⁶ a městské účty znojenské.¹²⁷ Dodejme, že kromě obvyklých mezd uvedených v tabulkách dostávali stavební dělníci také stravu a pivo.

¹²¹ V. BYSTRICKÝ, *Hlavní aspekty studia cen a mezd ve Stříbře v letech 1526-1618*, in: Acta Universitatis Carolinae – Philosophica et historica 1/1971, s. 147.

¹²² M. BĚLOHLÁVEK, *Dva příspěvky*, s. 32.

¹²³ B. MENDEL, *Z hospodářských dějin*, s. 3.

¹²⁴ Údaje čerpány z: J. ČAREK, *K vývoji cen*, tab. na s. 43.

¹²⁵ J. ČAREK, *Plán rozložení domů podle hodnoty v předhusitské Praze*, in: Pražský sborník historický 6, 1971, s. 101-105.

¹²⁶ J. ČECHURA, M. RYANTOVÁ, *Stavební činnost na Zvíkově v letech 1431-1472*, in: Castellologica bohemia 1, 1989, s. 45-47.

¹²⁷ Údaje převzaty v: J. NOVOTNÝ, *Mzdy a ceny ve Znojmě v době předbělohorské*, in: Ceny, mzdy a měna 2, 1963, s. 24-26.

Tab. č. 22 – Mzdy na Zvíkově

<i>povolání</i>	<i>letní mzda*</i>	<i>zimní mzda</i>
tesař	2-2,5 gr.	1,5gr.
zedník	2 gr.	1,5gr.
pomocník	1 gr.	4-6 p.*

* od sv. Jiří (24.4.) do sv. Havla (16.10.)

* 1 groš = 7 p. (penízů)

Tab. č. 23 – mzdy ve Znojmě v 15. století

<i>povolání</i>	<i>období</i>	<i>letní mzda</i>	<i>zimní mzda</i>
tesař	1401-1425	3 gr.	2 gr.
	1426-1475	4 gr.	3 gr.
zedník	po většinu století	4 gr.	3 gr.
lamač kamene	1420-1430	1,5 gr.	--
	1460-1470	3 gr.	--
nádeník	1401-1425	6-10 d.*	
	1426-1500	8-12 d.	

* 1 groš = 7 d. (denárů)

Zjišťujeme, že ve Znojmě, v poměrech českých zemí významného města, byly mzdy zřetelně vyšší než na Zvíkovsku. Zároveň je však zřejmé, že ve městech byly také vyšší životní náklady.

Pro naše účely je však potřebné zjistit příjem nikoliv denní, nýbrž roční. V tomto kontextu je třeba zdůraznit, že kromě svěcení nedělí byly součástí každodenního života v pozdně středověkém městě více než čtyři desítky převážně církevních svátků, takže dospíváme k závěru, že počet pracovních dní v roce se pohyboval kolem 260 (tzn. pětidenní pracovní týden). Navíc stavební hutě v zimním období značně redukovaly počty zaměstnanců, takže vůbec není jisté, že mistr či tovaryš vyučený stavebnímu řemeslu měl možnost pracovat ve svém oboru celoročně, o časté nezaměstnanosti nádeníků nemluvě.¹²⁸ Např. na zmíněném Zvíkově připadalo na jednoho tesaře v průměru méně než 30 odpracovaných dnů v roce a jména uváděná u mzdových položek v účetních knihách vypovídají o značné migraci pracovních sil, byť se jednalo téměř výhradně o osoby pocházející z okolí hradu (do 20 km). Tito lidé se zpravidla kromě řemesla, které by je na Zvíkovsku neutilizovalo, živili rovněž zemědělstvím.¹²⁹ Ve Znojmě byla možnost žít se celoročně svým řemeslem výrazně vyšší. Tabulka číslo 24 proto ukazuje, kolik si mohl vydělat znojemský tesař a zedník, pokud po celý rok vykonával svou profesi.

Tab. č. 24 – roční mzdy ve Znojmě

<i>povolání</i>	<i>období</i>	<i>roční mzda</i>
tesař	1401-1425	650 gr.
	1426-1475	910 gr.
zedník	po většinu století	910 gr.

¹²⁸ J. ČECHURA, *Počet pracovních dnů v Čechách v pozdním středověku*, in: *Časopis národního muzea v Praze* 158, 1989, č. 3-4, s. 157-170.

¹²⁹ *Stavební činnost*, s. 47 a 66.

Pro 1. polovinu 16. století již poskytují prameny zřetelně větší množství údajů o tržních cenách domů a pro 2. polovinu 16. věku lze pramenný materiál olomouckého archivu označit jako velmi bohatý.

V *Olmützer Häuserchronik* se mi podařilo vyhledat 102 zápisů o koupích a prodejkách domů nacházejících se ve vnitřním městě a na Předhradí datovaných do let 1511-1550. Knihy trhové z prvního desetiletí 16. věku se nedochovaly. Do statistiky nejsou zařazeny domy zatížené rentou ovlivňující faktickou cenu domu ani prodeje domů příbuzným za evidentně nižší cenu, než odpovídá standardní ceně tržní. Ceny v tabulce jsou uváděny v moravských zlatých.¹³⁰

Tab. č. 25

<i>období</i>	<i>Počet záznamů</i>	<i>Průměrná cena</i>
1511-1530	23	386 zl.
1531-1540	48	521 zl.
1541-1550	31	444zl.

První urychlení nárůstu cen domů zaznamenáváme ve dvacátých letech a tento růst trval i v letech třicátých. Na přelomu třicátých a čtyřicátých let se cenová hladina stabilizovala a podle výsledků výzkumu shrnutých v tabulce č. 25 dokonce začala klesat, byť je třeba přijímat tento údaj vzhledem k malé velikosti vzorku, z něhož musíme vycházet, s jistou opatrností.

Pro zařazení těchto cen do mzdového kontextu jsem se rozhodl využít lounské a plzeňské knihy počtů. Kniha počtů města Loun z let 1517-1526 nás poměrně podrobně zpravuje o platech zaměstnanců stavby tamního chrámu sv. Mikuláše.¹³¹ Jedná se o mzdy letní, stavitel, parléř a pomocný dostávali tutéž mzdu po celý rok. Rovněž M. Bělohlávek se v edici plzeňské početní knihy z let 1524-1525 pokusil o nástin výše mezd v českých městech ve dvacátých letech šestnáctého století.¹³²

Tab. č. 26 – týdenní letní mzdy v Lounech v letech 1517-1526

<i>povolání</i>	<i>mzda</i>
stavitel	30, později 34 gr. ve zlatě
parléř	24 gr.
mistr pokrývač	15 gr.*
pokrývač tovaryš	15 gr.*
mistr kameník	18 gr. týdně
mistr zedník	16,5-18,5 gr. týdně
noční hlídač	9 gr.*

* Mzdy označené hvězdičkou jsou šestinásobkem v prameni uvedené mzdy, protože pracovní týden, za nějž byly vypláceny, byl šestidenní.

¹³⁰ Moravský zlatý byl početní jednotkou, která odpovídala třiceti českým grošům. V praxi byla většina olomouckých domů splácena v groších anebo, stále častěji, ve stabilnějších uherských dukátech či tolarech. Jestliže v kupní/prodejní smlouvě není uvedeno jinak, vycházím z nominálního přepočtu 1 uh. zl. = 1 tol. = 30 bílých gr. = 70 krejcarů.

¹³¹ Údaje v tabulce č. 24 čerpány z: B. LŮŽEK, *Stavitelé chrámu sv. Mikuláše v Lounech*, Louny 1968, s. 12-29.

¹³² M. BĚLOHLÁVEK (ed.), *Kniha počtů*, s. 106-107.

Srovnáme mzdy v Lounech s poměry v dalších českých městech, jak je zaznamenal Bělohlávek.

Tab. č. 27 – mzdy v některých městech v Čechách ve 20. letech 16. století

<i>povolání</i>	<i>místo</i>	<i>denní mzda*</i>
mistr tesař	Hradec Králové, Plzeň	3-4 gr.
tesař tovaryš	Hradec Králové, Plzeň	2,5 gr.
mistr zedník	Hradec Králové, Plzeň	3-3,5 gr.
zedník tovaryš	Plzeň, Stříbro	2 gr.
přídavač	Hradec Králové, Plzeň	3 gr., v zimě 2,5 gr.
mistr dlaždič	Plzeň	3,5-4 gr.
nádeník	Hradec Králové, Plzeň	1,5-3 gr., obv. 2 gr.
hlídač	Stříbro	1,5 gr.

* není-li uvedeno jinak, jedná se o mzdu letní.

Při analýze tržních cen olomouckých domů v druhé polovině 16. století se můžeme opřít o vzorek 460 záznamů, který již považují za plně postačující pro sledování vývoje cen domů v období tzv. cenové revoluce. Vývoj cen domů v jednotlivých desetiletích druhé poloviny 16. století zřetelně ukazuje na jednotlivé vlny „cenové revoluce“ v šedesátých až sedmdesátých, a poté v devadesátých letech. Následující tabulka č. 28 uvádí celkové průměrné ceny domů ve vnitřní městě a na Předhradí v jednotlivých desetiletích druhé poloviny 16. věku.

Tab. 28

období	1551-1560	1561-1570	1571-1580	1581-1590	1591-1600
počet záznamů	82	82	40	108	148
průměrná cena	682 zl.	928 zl.	1038 zl.	1031 zl.	1138 zl.

Olomouc patřila k nejpřednějším městům v českých zemích, čemuž odpovídala i výše cen nemovitostí, jak ukazuje srovnání se situací v Plzni a Praze. Podle závěrů Bělohlávkova výzkumu cen domů v Plzni¹³³ v druhé polovině 16. století se cena více než 50% domů pohybovala v rozmezí 200-500 kgč. Na Starém Městě pražském se podle Čarka¹³⁴ prodejní cena převážné části domů v padesátých letech 16. století pohybovala v rozmezí 50-275 kgč a v letech devadesátých v rozpětí 175-760 kgč. Je však třeba zdůraznit, že z větší části se jednalo pouze o nominální růst cen zapříčiněný snižující se hmotností českých neboli bílých grošů. Rovněž v Plzni zaznamenal Bělohlávek rychlý nárůst nominálních cen nemovitostí od konce 40. let 16. věku. Jestliže 38% plzeňských domů změnivších majitele v letech 1500-1543 mělo tržní hodnotu do 100 kgč., pak v letech 1549-1600 již domů do 100 kgč bylo jen 2,3%.

¹³³ M. BĚLOHLÁVEK, *Dva příspěvky*, tab. s. 34.

¹³⁴ J. ČAREK, *K vývoji cen*, tab. s. 43.

Naopak zatímco do roku 1543 byly pouhé dva domy prodány za částku vyšší než 500 kgč., v letech 1549-1600 takových domů bylo již 66 (tj. 30,4%).¹³⁵

V menších městech provinčního významu byla ovšem průměrná cena domů mnohem nižší. Podle Bystrického údajů¹³⁶ jsem ji vypočetl na 83,5 kgč. Vzhledem k tomu, že se zaprvé Bystrickému podařilo stanovit cenu 167 řemeslnických domů, tj. plných dvou třetin všech domů ve městě, a zadruhé že domů prodaných za cenu vyšší než 150 kgč byla pouhá hrstka, lze tento údaj považovat za dostatečně reprezentativní.

Dospíváme tedy k závěru, že obvyklé ceny domů v centru Olomouce (Ø cena 341-569 kgč) byly v druhé polovině šestnáctého století nižší než na Starém Městě Pražském (175-760 kgč), avšak vyšší než v Plzni (200-500 kgč.) a nesrovnatelně vyšší než ve Stříbře (83,5 kgč).

Mzdám v Olomouci¹³⁷ a ve Znojmě¹³⁸ se věnoval J. Novotný.

Tab. č. 29 – mzdy v Olomouci

<i>povolání</i>	<i>50. léta</i>		<i>90. léta</i>
	letní denní mzda	zimní denní mzda	letní denní mzda
mistr tesař či zedník	4 gr.	3,5 gr.	6-7,5 gr.
tesařský či zednický tovaryš	3 gr.	2,5 gr.	4 gr.
pomocník na stavbě	14-16 d.*	12 d.	18-24 d.

Tab. č. 30. – mzdy ve Znojmě

<i>povolání</i>	<i>50. léta</i>		<i>80./90. léta</i>	
	letní mzda	zimní mzda	letní mzda	zimní mzda
tesař	3 gr. 6 d.	3 gr. 3d.	4 gr. 2d. / 4 gr. 5d.	3 gr. 6 d./ 4 gr. 2 d.
zedník	4 gr.	3 gr. 3 d.	--	--
mistr dlaždič	--	--	5 gr. 1 d.	--
nádeník	12-18 d.		18-21 d.	

¹³⁵ M. BĚLOHLÁVEK, *Dva příspěvky*, tab. s. 34.

¹³⁶ V. BYSTRICKÝ, *Hlavní aspekty*, s. 123-158.

¹³⁷ Údaje převzaty v: J. NOVOTNÝ, *Mzdy v Olomouci v 16. a 17. století*, in: *Ceny, mzdy a měna* 7, 1964, s. 31-53.

¹³⁸ Údaje převzaty v: J. NOVOTNÝ, *Mzdy a ceny ve Znojmě*, s. 24-26

Tabulka č. 31 srovnává, kolik si mohli v Olomouci a ve Znojmě vydělat za půl roku práce (130 pracovních dní) nejběžnější stavební profese.

Tab. č. 31

<i>povolání</i>	<i>Olomouc</i>	<i>Znojmo</i>	<i>Olomouc</i>	<i>Znojmo</i>
	<i>mzda za „léto“ v 50. letech</i>		<i>mzda za „léto“ v 90. letech</i>	
mistr tesař	520 gr.	501 gr.	877,5 gr.	613 gr.
mistr zedník	520 gr.	520 gr.	877,5 gr.	--
pomocník	279 gr.	279 gr.	390 gr.	362 gr.

V obou moravských královských městech zaznamenáváme mezi padesátými a osmdesátými, resp. devadesátými lety nárůst mezd. Ve stagnujícím Znojmě rostly mzdy o něco pomaleji.

Tabulka vypracovaná na základě Novotného údajů naznačuje, že růst mezd byl značně opožděn za cenovým růstem a tedy docházelo k snižování reálné kupní síly námezdních pracovních sil. K významnějšímu růstu mezd došlo v Olomouci právě až v devadesátých letech. Z pohledu na tabulky 21 a 28 je zcela zřejmé, že koupě domu byla stále nákladnější záležitostí dostupnou čím dál menšímu počtu obyvatel měst. Tabulka č. 32 ukazuje, kolik dnů by musel pracovat mistr zedník z určitého města za letní mzdu, pokud by si chtěl koupit průměrně drahý dům uvnitř olomouckých hradeb.

Tab. č. 32

období	1401-1450¹³⁹	1511-1530	1551-1560	1591-1600
Ø cena domu	30 kgč	193 kgč	341 kgč	569 kgč
počet dní práce	450 (Znojmo) 900 (Zvíkov)	3563 (Plzeň) 3970 (Louny)	5115 (Znojmo, Olomouc)	5058 (Olomouc) 7242 (Znojmo)

Vidíme, že v padesátých letech 16. století by znojemský mistr zedník musel na průměrně drahý dům v Olomouci vydělávat 11krát déle než o století dříve. V devadesátých letech 16. věku by pak mistr tesař ve stagnujícím Znojmě musel na koupi průměrného olomouckého domu vynaložit 29 ročních mezd (počítám-li s 260 pracovními dny v roce, polovinu za letní polovinu za zimní mzdu).

¹³⁹ Jelikož vzorek cen domů v Olomouci v první polovině je velmi skromný, takže průměr z něj vyvozený by mohl být zavádějící, ale zároveň víme, že ocenění domů v berních knihách se mezi 15. a 16. stoletím změnilo jen minimálně, a že v první polovině 15. století činila odhadní cena domu v berních knihách přibližně desetinu reálné tržní ceny domu, za průměrnou cenu budu považovat pro účely této tabulky desetinásobek průměrného ocenění domu ve vnitřním městě v rejstříku z roku 1552 (viz kapitola III).

Neúměrná dražota rovněž přiměla olomouckou městskou radu k regulaci cen základních komodit. To, že dvě vlny „cenové revoluce“, které ukazuje tabulka č. 28, se netýkaly jenom nemovitostí, potvrzuje vývoj průměrné výše nařízených cen sladu potřebného k uvaření várky (tj. asi 4300 litrů) piva, libry (= 0,56 kg) oleje a libry (tj. 32 lotů) rohlíků¹⁴⁰

Tab. č. 33

druh zboží	1551-1560	1561-1570	1571-1580	1581-1590	1591-1600
várka sladu	323 gr.	345 gr.	402 gr.	506 gr.	578 gr.
libra oleje	10,11 d.	9,8 d.	11,44 d.	13,44 d.	16,14 d.
libra rohlíků	3 d.	3,44 d.	4,45 d.	5,59 d.	7,39 d.

Nárůst cen domů v šedesátých letech byl oproti nárůstu cen spotřebního zboží zřetelně prudší, v devadesátých letech a na počátku 17. věku tomu však bylo právě naopak. Uvedené závěry o průběhu „cenové revoluce“ potvrzuje i srovnání průměrných grošových cen sudu (asi 240 l) piva na olomouckém trhu v jednotlivých desetiletích 16. století.¹⁴¹

Tab. č. 34 – cena sudu piva

období	1531-1540	1551-1560	1561-1570	1571-1580	1581-1600¹⁴²
gr. za sud	12,6	12,9	16,6	18,1	22

¹⁴⁰ Čísla v tabulkách 33-35 jsou vypočtena podle údajů v: L'. SZABÓ, *Ceny v nařízeních olomoucké městské rady v období tzv. „cenové revoluce“*, seminární práce, Univerzita Palackého v Olomouci 1984, tab. s. 12-14 a 16.

¹⁴¹ Vypočteno podle J. NOVOTNÝ, *Ceny piva v 16. století*, in: *Ceny, mzdy a měna 17*, 1968

¹⁴² V osmdesátých letech došlo k zastavení dramatického růstu cen piva. Cena za sud v běžném roce se ustálila na 22,5 groších za sud (za tuto cenu bylo pivo prodáváno v 50% záznamů z tohoto období).

V. Míra reprezentativnosti schématu majetkové struktury královských měst vytvořeného na základě analýzy knih a rejstříků městské dávky

Přestože berní knihy a rejstříky jsou nezpochybnitelně základním pramenem pro studium majetkové diferenciaci městského obyvatelstva, narážíme při jejich analýze rovněž na řadu nedostatků, z nichž ty nejzákladnější byly vytyčeny v úvodu. V 16. století výpovědní hodnota rejstříků klesala, neboť byly redukovány na strohý výčet poplatníků a placených částek. Navíc sumy, na něž byl majetek v rejstřících odhadován, zřetelně neodpovídaly tržním cenám příslušných nemovitostí, a to již v 15. století. Pro určení majetkového rozvrstvení však nejsou rozhodující čísla absolutní, nýbrž relativní. V následující tabulce proto rozdělíme olomoucké domy prodané v letech 1511-1600 do čtyřech cenových kategorií. Do první skupiny jsou zařazeny domy s cenou nižší než činí 0,5 násobek průměrné tržní ceny domu v příslušném desetiletí, do druhé skupiny patří domy s cenou odpovídající 0,5-1 násobku průměrné ceny, do třetí skupiny domy s cenou nižší nebo rovnou dvojnásobku průměru a do čtvrté kategorie domy s více než dvojnásobnou cenou proti průměru.

Tab. č. 35

<i>období</i>	< 0,5 násobek průměru		0,5-1 násobek průměru		1-2 násobek průměru		> 2 násobek průměru	
	počet	podíl	počet	podíl	počet	podíl	počet	podíl
1511-1530	4	17,4%	8	34,8%	9	39,1%	2	8,7%
1531-1540	9	18,7%	19	39,6%	17	35,4%	3	6,3%
1541-1550	8	25,8%	11	35,5%	11	35,5%	1	3,2%
1551-1560	13	15,9%	32	39%	33	40,2%	4	4,9%
1561-1570	20	24,4%	30	36,6%	26	31,7%	6	7,3%
1571-1580	7	17,5%	22	55%	8	20%	3	7,5%
1581-1590	20	18,5%	51	47,2%	30	27,8%	7	6,5%
1591-1600	31	21%	68	45,9%	37	25%	12	8,1%

Rozdělíme-li do týchž poměrných cenových skupin domy podle jejich průměrného ocenění v knihách městské dávky v letech 1551-1600¹⁴³, vyvstává před námi následující obraz: do první skupiny přísluší 46% všech domů, do druhé 22,5%, do třetí 18,5% a do čtvrté 13%. Je tedy zřejmé, že nezanedbatelná část domů byla v knihách městské dávky podhodnocena nejen absolutně, ale i relativně. Realitě na trhu zcela neodpovídá ani poměrně vysoký podíl domů oceněných na 6 a více hřiven (nejčastěji 10), mezi něž patřila rovněž řada domů s tržní hodnotou méně než dvojnásobnou k ceně průměrné.

Dalším hodnotným pramenem pro zkoumání majetkové struktury obyvatel města Olomouce jsou rejstříky mimořádných berní vybíraných na válku s Turky. Zmíňme proto alespoň závěry Szabóovy analýzy rejstříku protiturecké berně z roku 1555¹⁴⁴, v němž je v první řadě důsledně evidován veškerý nemovitý majetek poplatníků. Za druhou výraznou výhodu tohoto pramene pokládám, že ocenění, které

¹⁴³ Průměrná cena domu ve vnitřním městě činila podle rejstříků městské dávky v letech 1551-1600 přibližně 2,83 hřiven (viz kapitola III).

¹⁴⁴ L. SZABÓ, *Majetková diferenciacie*, s. 57-73.

bylo s největší pravděpodobností provedeno roku 1554, se snažilo reflektovat aktuální tržní cenu nemovitostí, takže umožňuje učinit si mnohem přesnější představu o reálných rozdílech v majetnosti Olomoučanů v polovině 16. století než rejstříky městské dávky. Proto komparujeme schéma majetkové struktury, které Szabó vytvořil na základě soupisu plátců protiturecké berně, s výsledky, k nimž dospěl J. Marek rozbořením rejstříku městské dávky z roku 1552. Szabó rozdělil olomoucké majetníky evidované v rejstříku protiturecké berně do čtyř základních skupin: „chudé majetné“ (s majetkem oceněným na 10 až 150 zl.), „střední vrstvu“ (151-300 zl.), „vyšší vrstvu“ (301-1000 zl.) a nejbohatší měšťany, jejichž majetek byl odhadnut na více než 1000 zlatých. Aby byly výsledky souměřitelné, je třeba ještě připočíst k Szabóově nejnižší majetkové skupině poplatníky-podruhy. Poté mezi „nižší vrstvu“ patří 50,5%, mezi „střední vrstvu“ 22,5% a mezi velmi zámožné 15,6% plátců lozunku. Oba autoři dospěli k závěru, že Olomouc byla městem se značnou majetkovou diferenciací (nejvýraznější z moravských královských měst), v němž na jedné straně majetkového žebříčku stála početně dominantní skupina podruhů a chudších majetníků, tj. příslušníků nižších tříd, a na straně druhé nepříliš početná vrstva nejzámožnějších rodin, která však vlastnila většinu kapitálu. Avšak je-li zohledněna reálná tržní cena domů a pozemků a jsou-li pečlivě evidovány i nevýznamné pozemky (zahrádky, prázdná městiště), rázem viditelně přibude podíl osob zařazených do vyšších majetkových kategorií, jelikož řada nemovitostí byla v knihách městské dávky opomenuta či silně podhodnocena.

Rejstříky protiturecké berně nám také umožňují srovnat majetnost obyvatel všech čtvrtí vnitřního města. Pokusím se tedy vytvořit tytéž indexy, jaké jsem sestavil ve třetí kapitole na základě údajů z rejstříku městské dávky z roku 1552.

Tab. č. 36

<i>čtvrť</i>	<i>Berní rejstřík 1552</i>	<i>Protiturecká berně 1555</i>
I.	1,24	1,23
II.	0,98	1,01
III.	0,64	0,76
IV.	1,2	0,94

Ukazuje se, že i když zvolíme odlišná hodnotící kritéria, než jaká byla použita v rejstřících městské dávky, a zahrneme do výpočtu nejen domy, ale veškerý nemovitý majetek poplatníků, zůstane základní struktura zachována. Nadále se jako nejzámožnější ukazuje I. čtvrť a naopak jako nejchudší čtvrť III. Závažnější disproporci jsme zaznamenali pouze u IV. čtvrti. Neboli pakliže je naším cílem nikoliv výpočet přesných absolutních čísel, ale zachycení obecného vývojového trendu, lze považovat jak rejstříky městské dávky, tak rejstříky protiturecké berně za pramen uspokojivý. V opačném případě jsme nuceni pátrat v knihách trhových.

Ani výrazně vyšší a z aktuálního stavu vycházející odhadní ceny nemovitostí v pravidelných sbírkách na válku s Turky však ještě zdaleka neodpovídají cenám tržním.¹⁴⁵ V padesátých letech 16. století činil průměrný odhad veškerého nemovitého majetku člena městské rady 840 zlatých. Tato průměrná částka se postupně snižovala (až na 438 zlatých v devadesátých letech) ruku v ruce s pronikáním stále většího počtu řemeslnických mistrů do městské rady.

¹⁴⁵ L. SZABÓ, *Sociální skladba olomoucké městské rady 1524-1600*, Okresní archiv v Olomouci 1983, Olomouc 1984, tab. s. 73.

Posudme ještě jiný příklad. Poté, co byl roku 1442 v Brně změněn systém oceňování domů a namísto dosud užívané velikosti městiště se stala rozhodujícím kritériem poloha a kvalita domu, zvýšilo se celkové ohodnocení domů z 3704 hřiven roku 1365 na 16158 hřiven, zatímco jejich počet se snížil z 910 na 726.¹⁴⁶ Když vezmeme v potaz výrazné znehodnocení groše mezi lety 1365 (1:15) a 1442 (1:30)¹⁴⁷ a budeme proto raději počítat s hodnotou domů ve zlatě, došlo k v průměru 2,18 násobnému navýšení ocenění domů. Podle těchto výpočtů stál roku 1442 průměrný dům v Brně přibližně 47,5 dukátu, což však stále bylo zřetelně méně, než odpovídalo ceně tržní.

Další problémy, které obnáší kvantitativní analýza berních knih a rejstříků, naznačil J. Čechura.¹⁴⁸ Kromě v úvodu nastíněné nutnosti vypořádat se s různým systémem zdanění obyvatelstva v jednotlivých městech je důležité si uvědomit, že jednotlivé dávky byly v praxi vždy vymáhány po několik týdnů, ba i měsíců, proto Čechura doporučuje vycházet v rozboru nikoliv z počtu poplatníků v určitém roce, ale z počtu plátců konkrétní dávky, neboť jedna dávka byla mnohdy vybírána ve dvou po sobě jdoucích letech. Zásadní roli hraje rovněž smysluplné vymezení majetkových kategorií, do nichž poplatníky rozdělujeme.

---

¹⁴⁶ J. DŘÍMAL, *Sociální složení*, s. 282.

¹⁴⁷ Tamtéž, s. 277

¹⁴⁸ J. ČECHURA, *Nová interpretace*, s. 8.

VI. Podíl řemeslníků v ekonomicky aktivní populaci města a jejich majetnost; řemesla bohatá a chudá

Řemeslníci tvořili většinu majetných obyvatel převládající části středověkých měst.¹⁴⁹ Nižší podíl řemeslníků, vyrábějících ať již pro místní trh či pro export, býval obecně mezi městy horními a rovněž mezi malými městy a městečky, v nichž většina obyvatelstva pracovala v zemědělství¹⁵⁰. Značně se různil podíl „obchodníků“, které definuji jako prodejce zboží nevyrobeného vlastníma rukama. Většina řemeslníků patřila mezi příslušníky nižších sociálních vrstev, nicméně i mezi řemeslníky existovaly značné majetkové diference. Přední členové nejsilnějších cechů pronikali v 15. (Brno) či 16. století (Olomouc) ve stále větším počtu do městských rad.¹⁵¹ O majetnosti řemeslníků máme poměrně dobrý přehled. Drtivá většina z nich byla evidována v knihách a rejstřících městské dávky, přestože mnozí z nich nevlastnili žádný nemovitý majetek, neboť platili alespoň nevysokou dávku z řemesla¹⁵². Z téhož důvodu se mezi řemeslníky vyskytovalo podprůměrné množství osob osvobozených od lozunku i těch, kteří městskou dávku neodvedli. Kraječ suken, spíše obchodník se sukem než řemeslník, stejně jako schopný řezník, měl jak výrazně nadprůměrný majetek, tak sociální prestiž a podíl na správě města, takže splňoval podle J. Čechury¹⁵³ základní předpoklady pro to, aby mohl být označen za příslušníka městského patriciátu. Patricijem ve smyslu příslušníka vlivné měšťanské rodiny, jejíž členové se pravidelně střídají v konšelských funkcích, se pochopitelně mohl stát pouze plnoprávný měšťan. Za patricije nemůžeme tedy považovat ani šlechtice usdlé ve městech, ani např. velmi zámožného židovského lichváře. Nicméně majetnost je kritériem základním. Jaká povolání vykonávali nejbohatší olomoučtí a plzeňští měšťané bude ukázáno na konci této kapitoly. Plně souhlasím s Čechurou v tom, že není relevantní hovořit o patriciátu ve městě, v němž nebyl majetek nejzámožnějších měšťanů v berních knihách oceněn na více než 20 kgč.¹⁵⁴ Jak ukázal Mezník¹⁵⁵, v menších městech předhusitského období

¹⁴⁹ Pro ilustraci: Podle Mezníka, *Pražská řemesla*, s. 12, tvořil na počátku 15. století podíl řemeslníků mezi poplatníky na Starém Městě v Praze 73% a na Novém Městě 70%. KAVKA, *Majetková, sociální a třídní struktura*, s. 258 určil podíl řemeslníků mezi plátcí berní v Českých Budějovicích roku 1514 na 75%, v Mostě roku 1535 na 80% a v Lounech roku 1525 na 70,5%.

¹⁵⁰ Viz J. MAREK, *Společenská struktura*, s. 122.

¹⁵¹ J. MEZNÍK, *Brněnský patriciát*, s. 291, 302, 305-306; poukázal na to, že zatímco roku 1387 šest radních platilo dávku do dvou hř., šestnáct do čtyř hř. a dva čtyři a více hřiven, roku 1432 byl již poměr plátců do dvou hř. a dvě a více hř. 10:11 a roku 1471 dokonce 8:7, navíc v radě zasedali i čtyři příslušníci střední vrstvy odvádějící méně než jednu hřivnu. Ve více než polovině ze 40 městských rad, které se vystřídaly v letech 1424-1473, zasedali nejčastěji zástupci cechu řeznického (33x), soukenického (32x), kožešnického (30x) a sladovnického (28x). Překvapivě dosti nepravidelné bylo zastoupení pekařů (pouze ve 14 radách). Jak probíhal tento proces v Olomouci, se pokusil odhalit L. SZABÓ, *Sociální skladba*, zejm. s. 73. Od 60. let 16. věku začali řemeslníci (zástupci významných cechů – řezníci, sladovníci, soukeníci a barvíři, kožešníci) mezi členy městské rady převažovat, čímž byla zrušena dosavadní vláda kupeckého patriciátu. To se projevilo i ve snížení průměrné majetnosti členů městské rady.

¹⁵² Zatímco v Jihlavě a Olomouci se platilo po naprostou většinu zkoumaného období z řemesla šest grošů, v Brně dvanáct. Naopak situace brněnských majetníků byla příznivější. Namísto šesti grošů z hřivny zdaňovaného majetku odváděli Brňané pouhý groš. Avšak i v Olomouci se v letech 1566-1568 a znovu počínaje rokem 1596 platilo z řemesla grošů dvanáct. A protože se v Olomouci z řemesla platila stejná částka jako z hřivny majetku, znamená to, že došlo v těchto letech rovněž k dvojnásobnému zvýšení daňové zátěže majetníků (K. MÜLLER, L. SZABÓ, *Olomoucké rejstříky*, s. 36-37).

¹⁵³ J. MEZNÍK, *Patriciát*, s. 32-36, zejm. s. 36.

¹⁵⁴ Tamtéž, s. 33.

¹⁵⁵ J. MEZNÍK, *Praha před husitskou revolucí*, Praha 1990, s. 138-139. Podíl staroměstských domů, které měly v prvním desetiletí 15. století hodnotu do 50 kgč vypočetl Mezník na 40%, s hodnotou od 51 do 100 kgč na 30,5% a přes 100 kop na 29,5%. Srv. se závěry Mendlovými shrnutými v kapitole IV.

měly cenu přes 50 kgč jen nejpřednější domy, kdežto v Praze na Starém Městě v téže době bylo možné cenu v rozmezí 50-100 kgč. označit jako průměrnou. Vezmeme-li v potaz výhradně členy staroměstských rad z let 1400-1410, zjišťujeme, že téměř 40% z nich vlastnilo jen na Starém Městě nemovitosti v hodnotě 200-400 kgč. a 17% dokonce v ceně přes 400 kgč. Jako bohaté město lze označit také Brno, v němž byl v knize městské dávky z roku 1442 oceněn majetek 27,4% měšťanů na 100 a více hřiven. Tyto osoby, příslušníci vlivných měšťanských rodin, kteří mohli pohodlně žít z rent, jsou příkladem městského patriciátu v nejryzejším smyslu slova. Nicméně přidejme ještě jedno srovnání ze století šestnáctého. Zatímco průměrná cena domu ve vnitřní Olomouci prodaného v letech 1551-1560 činila 682 zlatých po třiceti českých groších, v posledním desetiletí 16. věku to bylo již 1138 zl. a v Plzni 2. poloviny 16. století pozvolna stoupala v rozmezí 350-400 kgč, v provinčním Stříbře činila průměrná cena domu vlastněného řemeslníkem pouhých 83,5 kgč (viz kapitola IV.). Stříbro je tedy příkladem města, ve kterém je velmi sporné hovořit o městském patriciátu.

Tvrzení, že většina řemeslníků patřila k podprůměrně majetným obyvatelům pozdně středověkých měst, podložme následující tabulkou srovnávající procentuální podíl plátců lozunku v určité výši mezi všemi brněnskými poplatníky a řemeslníky (tzn. osobami, jež měly v příslušném roce 1438 zaplatit dávku z řemesla).¹⁵⁶ Je však nutno podotknout, že mezi řemeslníky, stejně jako například mezi „obchodníky“, mezi než lze zařadit jak zámožné dálkové kupce, tak skromně přežívající podomní prodejce, existovaly značné sociální rozdíly.

Tab. č. 37 (Brno 1438)

výše dávky	nezaplatili	do 16 gr.	16-32 gr.	33-160 gr.	> 160 gr.
všichni poplatníci	27,9	34,3	13,4	23,3	1,1
řemeslníci	22,8	40,6	13,1	23,3	0,2

Z tabulky je patrné, že mezi řemeslníky byl podprůměrný počet osob, které nebyly schopny odvést vyměřenou dávku. Dále vidíme, že většina řemeslníků patřila mezi drobné plátce (do 16 gr.). V Jihlavě a Znojmě je příslušnost většiny řemeslníků k „nižší střední vrstvě“ – „chudým majetným“ - ještě očividnější. Tak ve Znojmě bylo roku 1448 58,1% všech zdaňovaných majetků oceněno na 10 hřiven a méně, ale 88,9% majetků řemeslnických. Ze všech osob uvedených v jihlavském rejstříku městské dávky z roku 1438 37,5% zaplatilo lozunk nižší anebo rovný 8 grošům, avšak mezi řemeslníky tvořil podíl těchto nejdrobnějších poplatníků 51,6%. Naopak mezi plátců lozunku nad 16 grošů byl podíl řemeslníků poloviční ve srovnání s průměrem města (pouhých 9,3%). Poměry se zásadně nezměnily ani v 16. věku.

K obdobnému závěru dospíváme i v českých královských městech střední velikosti, byť menší rozdíl v majetnosti řemeslníků oproti všem plátcům potvrzuje, že míra majetkové diference je přímo úměrná velikosti a významu města. V Českých Budějovicích dosahovalo průměrné ocenění majetku jednoho poplatníka roku 1514 6,2 hřiven, majetku řemeslníka ale jen 5,1 hřiven. V Mostě roku 1525 byl rozdíl menší (6,1 hřiven k 5,9 hřivnám). Průměrná dávka odváděná lounskými poplatníky činila v roce 1535 9,7 gr. na hlavu, v případě řemeslníka 9,5 gr.¹⁵⁷ A to ještě musíme

¹⁵⁶ Výpočty v tabulce č. 39 a následujícím odstavci byly vypočteny podle J. MAREK, *Společenská struktura*, s. 102-103.

¹⁵⁷ Údaje vypočteny na základě F. KAVKA, *Majetková, sociální a třídní struktura*, tab. s. 258.

zdůraznit, že značná část dávky odvedené řemeslníky pocházela od zámožných pekařů, řezníků a sladovníků, kteří „řemeslnický průměr“ zřetelně zvyšovali.

Dospěli jsme tedy k závěru, že většina řemeslníků patřila k podprůměrně majetným obyvatelům měst, avšak zároveň jsme konstatovali, že mezi jednotlivými řemesly a řemeslníky existovaly značné majetkové rozdíly. Proto se pokusím zjistit, která řemesla patřila v Olomouci mezi bohatá a která mezi chudá a srovnat olomoucké poměry s plzeňskými, jak je nastínil Bělohlávek.¹⁵⁸ Bělohlávek v plzeňském rejstříku městské dávky z roku 1470 identifikoval povolání většiny poplatníků s nejvýše oceněným majetkem a zjistil, že mezi nejzámožnější plzeňské měšťany patřili velcí pozemkoví vlastníci (pět měšťanů, kteří neplatili ani z řemesla ani z živnosti mělo jmění odhadnuté na 21-40 kgč. a dalších pět dokonce na více než 40 kgč) a kramáři. Z řemeslníků a živnostníků pak majetkem nad 20 kgč disponovali čtyři soukeníci, tři řezníci, po dvou krejčích a sladovnících.¹⁵⁹ Neboli mezi nejbohatšími Plzeňany roku 1470 nacházíme zástupce tří ze čtyřech nejprestižnějších řemesel v Olomouci.¹⁶⁰ K tomu ještě Bělohlávek dohledal tržní cenu domů patřících plzeňským řemeslníkům. I když může být závěr o majetnosti představitelů určitých povolání pouze na základě znalosti ceny jejich domu zavádějící, protože pouze menší část lozunku byla získávána zdaněním domů a i četní řemeslníci vlastnili za městem zemědělskou půdu, do značné míry potvrzuje výše řečené. Tak mezi sedmnácti plzeňskými měšťany, kteří roku 1522 vlastnili dům s tržní cenou přes 300 kgč byli čtyři kupci, tři řezníci a sladovníci, po jednom provazníkovi, soukeníkovi, tiskaři a ševci.¹⁶¹ Mírně zarážející by se mohla jevit přítomnost provazníka v této „vybrané společnosti“, neboť v průměru patřili provazníci spíše k chudším řemeslníkům, avšak jedině za předpokladu, že si čtenář neuvědomí, jak velké majetkové rozdíly existovaly mezi mistry téhož cechu. Např. v Plzni v téže době šest řeznických, pět krejčovských a soukenických a dva sladovnícké domy měly hodnotu do 100 kgč.

¹⁵⁸ M. BĚLOHLÁVEK, *Sociální rozvrstvení*, s. 157-158.

¹⁵⁹ Podle M. BĚLOHLÁVEK: *Sociální rozvrstvení*, s. 157-158.

¹⁶⁰ Jak uvádí J. KÜHNDEL, *Vývoj olomouckých cechů*, s. 60, vycházející z dopisu adresovaného olomouckou městskou radou radě jiného města (patrně Prostějova), v němž jsou radní tohoto města informováni o pořadí, v němž mají zástupci jednotlivých cechů kráčet v průvodu na svátek Božího těla, řemeslníci kráčeli v procesích v následujícím pořadí, přičemž zdůrazňují, že první šli zástupci řemesel nejchudších a nejméně prestižních.

1. cíchaři	9. řemenáři	17. krejčí
2. tkalci	10. stolaři a střelci	18. ševci
3. koláři a bednáři	11. konváři a kloboučníci	19. pekaři
4. provazníci a olejníci	12. zlatníci a malíři	20. řezníci
5. vetešníci	13. koželuhové	21. sladovníci
6. lazebníci	14. pasíři	22. kožešníci
7. rybáři	15. zámečníci	23. soukeníci
8. hrnčíři	16. kováři	

¹⁶¹ M. BĚLOHLÁVEK: *Dva příspěvky*, s. 25-26.

Ke stejnému poznatku dospíváme i srovnáním majetnosti zástupců „bohatých“ řemesel podle odhadu výše jejich jmění v kopách grošů českých v plzeňském berním rejstříku z roku 1470.¹⁶²

Tab. č. 38

<i>majetek</i>	<i>1-5</i>	<i>5,5-10</i>	<i>10,5-15</i>	<i>15,5-20</i>	<i>nad 20</i>
krejčí	3	3	0	1	2
řezníci	0	2	2	3	4
sladovníci	1	3	2	2	2
soukeníci	0	1	1	1	4

Tržní ceny domů jako kritéria majetnosti jejich vlastníků jsem použil rovněž v případě města Olomouce. Pokusil jsem se zjistit povolání majitelů domů s více než dvojnásobnou cenou proti ceně průměrné ve vnitřním městě a na Předhradí v příslušném desetiletí 16. věku. Zaměstnání jednoho anebo více vlastníků domu do roku 1600 se podařilo bezpečně identifikovat u jedenadvaceti domů náležejících do této cenové kategorie.¹⁶³ Nejpočetněji mezi nimi byli zastoupeni vzdělaní městští úředníci (hlavní městský písař, soudní notář, zemský písař, vicesyndik, rektor svatomořické školy) a měšťané živící se obchodem (tři kupci a dva kramáři). Honosné sídlo na dnešním Václavském náměstí obývali děkani přilehlého dómu a veliký dům v Ostružnické ulici patřil viničníkovi. Z řemeslníků se mezi majiteli nejdražších olomouckých domů objevují:

- tři krejčí
- dva mědikovci
- dva zlatníci
- dva soukeníci (z nichž jeden byl rovněž městským soudcem)
- obchodník se sukem
- provazník
- mydlář
- koželuh
- cukrář
- pekař
- sladovník
- hrnčič

Již tento relativně skromný vzorek 21 domů a 29 majitelů, u nichž se podařilo určit povolání, naznačuje, že hierarchie řemesel podle prestiže se do značné míry odvíjela od jejich výnosnosti a tudíž byla ve srovnatelných městech obdobná.

Aby mé závěry byly reprezentativnější, rozhodl jsem se analyzovat ještě povolání majitelů domů s hodnotou v intervalu 1,5-2 násobku průměrné ceny ve vnitřním městě. V tomto cenovém intervalu se mi podařilo dohledat potřebné údaje u 17 domů a celkem 23 majitelů. Mezi nimi byli dva lékaři, lékárník, kramář, školmistr, železář a z řemeslníků:

¹⁶² Údaje o počtu řemeslníků a jejich majetnosti v tab. č. 40 jsou převzaty v M. BĚLOHLÁVEK, *Sociální rozvrstvení*, s. 158.

¹⁶³ Zápisy, v nichž není možné rozlišit, zda určité povolání uvedené za křestním jménem (např. Hans Schneider) označuje skutečnou profesi osoby, nebo příjmení, jsem ze statistiky vynechal.

- tři sladovníci
- dva šperkáři
- dva konváři
- dva kožešníci
- švec
- sedlář
- pekař
- řezník
- sladovník
- krejčí
- mědikovec (a zároveň radní)
- odlévač bronzu

Povšimněme si, že mezi vlastníky nejdražších olomouckých domů není ani jeden řemeslník zpracovávající dřevo (bečvář, kolář, tesař apod.) nebo železo (kovář, nožíř, podkovář). Skutečnost, že tato řemesla patřila mezi chudá, potvrzuje i Kavkův výzkum relativní majetnosti různých řemeslných odvětví v českých městech v první polovině 16. století.¹⁶⁴

Zjišťujeme, že zástupce šesti ze sedmi nejprestižnějších řemesel podle Kühndelem interpretovaného dopisu (viz pozn. 160) nacházíme jak mezi nejbohatšími Olomoučany, tak Plzeňany. Rovněž se v obou městech mezi nejmajetnějšími řemeslníky objevuje provazník. Stejně jako v případě nejvlivnějšího olomouckého cechu soukenického, v jehož čele stáli kraječi suken, i v cechu provaznickém byl však propastný rozdíl v příjmech majitele provaznické dílny a faktickým provazníkem, který tam pracoval jako námezdní dělník.

Zástupci bohatých a vlivných cechů pochopitelně také nejčastěji zasedali v městských radách. Mezi členy městských rad z let 1524-1600 se Szabóovi podařilo bezpečně určit celkem dvanáct řezníků, devět sladovníků, pět soukeníků, čtyři barvíře (vlastníky barvířských dílen) a tři kožešníky.¹⁶⁵

---

¹⁶⁴ F. KAVKA, *Majetková, sociální a třídní struktura*, s. 262 a 265 porovnal podíl osob vykonávajících určitý typ řemesla mezi všemi poplatníky s podílem dávky, kterou v příslušném roce odvedli. Tento poměr vyjádřil indexu. Hodnota indexu menší než jedna značí podprůměrnou majetnost. V případě dřevozpracujících profesí dospěl v Mostě roku 1525 k indexu 0,29, v Lounech roku 1535 k indexu 0,375. V případě kovo zpracujících odvětví dopěl k indexu 0,69 pro Most a 0,67 pro Louny. Podprůměrná majetnost řemeslníků zpracovávajících železo je o to zřejmější, že řemeslníci zpracovávající drahé kovy a měď patřili spíše k bohatším.

¹⁶⁵ L. SZABÓ, *Sociální skladba*, s. 68.

Závěr

Studie prokázala dlouhodobý nepříznivý dopad husitských válek na hospodářský vývoj měst v Čechách i na Moravě. Čtrnácté století bylo obdobím všeobecného rozkvětu měst. Avšak v době husitských válek musela města vydávat stále větší částky na zbrojení a budování opevnění, katolická města pak opakovaně čelila útokům kališnických vojsk. To vše vedlo k jejich zadlužování a vyliďňování. Dalším projevem krize měst v době husitské bylo snižování rozdílů v majetnosti obyvatel měst, neboť zároveň docházelo jak k významnému úbytku podružského a předměstského obyvatelstva, tak k zhoršování finanční situace zámožných měšťanů, ať již z důvodu obchodních ztrát anebo poklesu cen nemovitostí, v nichž bohatí mívali uloženo své jmění.

Rovněž bylo ověřeno, že k obratu nedocházelo ve srovnávaných městech ve stejnou dobu. Zatímco Olomouc se začala hospodářsky pozvedat již za vlády Matyáše Korvína, Jihlava dosáhla velikosti a věhlasu doby lucemburské až po rozmachu soukenictví v druhé polovině 16. století. Brno a Znojmo nedocílily předhusitské velikosti ani do konce předbělohorského období.

Spolehlivým ukazatelem hospodářského rozvoje města se ukázal být podíl podruhů mezi plátcí lozunku a změny ve velikosti předměstí. Z rozřazení poplatníků do několika skupin podle výše odváděné dávky je zřejmé, že v pozvedajících se městech docházelo v 16. století k prohlubování majetkové diferenciace, zatímco v ustrnulých tomu bylo právě naopak. V každém případě majetková diferenciace rostla s velikostí města. Mezi obyvateli všech měst převažovali příslušníci nižších sociálních vrstev. V malých městech ani není vhodné tamní nejbohatší měšťany označovat jako městský patriciát, protože velikostí jmění a kupní silou patřili spíše mezi střední vrstvu.

Značné rozdíly byly odhaleny také v daňové zátěži jednotlivých srovnávaných měst. Příčinou těchto diferencí nebyl jen různorodý systém výběru berní, ale i skutečnost, že panovníci při stanovování výše lozunku v podstatě nezohledňovali změny v lidnatosti měst ani jejich momentální ekonomickou situaci.

Srovnání majetnosti jednotlivých čtvrtí vnitřních měst s předměstími poukázalo na propastný rozdíl v majetkové struktuře obyvatel center a periferií. Postupně se však tato propast zužovala, stejně jako se zmenšovaly rozdíly v majetnosti mezi čtvrtěmi. Pomaleji probíhal proces nivelizace rozdílů v zámožnosti obyvatel různých čtvrtí ve městech stagnujících. V celé čtveřici komparovaných moravských královských měst (Brně, Jihlavě, Olomouci a Znojmu) byla nejbohatší čtvrtí čtvrt' první, ve které nacházíme nadprůměrné množství nejdražších městských domů.

Rozdělení poplatníků podle povolání umožnilo určit hospodářský charakter měst. Praha a Olomouc se v 16. století, tj. v době opětovného rozvoje, staly městy spotřebního typu. S jistou opatrností lze do této kategorie řadit také Brno. Jihlava byla ve 14. století význačným horním městem, po vytěžení hlavních stříbrných ložisek ale začala upadat a její úpadek ještě prohloubily strasti, které město muselo protrpět za husitských válek. V důsledku toho ji bylo možné v polovině 15. století zařadit mezi středně velká řemeslnická města. Krizi však překonala a v posledních desetiletích 16. století se stala předním exportním soukenickým městem v střeoevropském kontextu. Ostatní srovnávaná města zůstala po celou dobu městy řemeslnickými, což potvrzuje, že převážně agrární charakter byl typický hlavně pro menší města a městečka.

Opomenuta nebyla ani teoretická stránka problematiky. Nastínil jsem základní metodologické problémy, které obnáší úsilí o určení počtu obyvatel pozdně

středověkých měst a poukázal na nedostatky základního typu pramene – berních knih a rejstříků. Komparace ocenění olomouckých domů v druhé polovině 16. století v rejstřících městské dávky a rejstřících protiturecké berně s reálnými tržními cenami zjištěnými analýzou Natherovy *Häuserchronik* prokázala strnulost ohodnocení nemovitostí v berních rejstřících, z čehož plyne, že absolutní čísla v nich uvedená nemají pro určení skutečné majetnosti obyvatel přílišnou hodnotu. Poměrné ukazatele vytvořené rozbořem všech výše řečených pramenů však vykazovaly obdobné hodnoty, což prokazuje, že pro hlavní účel této práce – zjištění majetkové struktury – jsou berní knihy a rejstříky pramenem vyhovujícím.

Nejvíce pozornosti jsem věnoval výzkumu tržních cen domů a ověření míry využitelnosti trhových knih jako pramene pro určení majetkového rozvrstvení obyvatel města. Zatímco v důsledku populačního úbytku za husitských válek cena domů ve městech dokonce klesala, od poloviny 15. století zaznamenáváme její kontinuální růst, který byl ještě urychlen v období tzv. cenové revoluce. Jednou z hlavních příčin zvyšování nominálních cen domů před rokem 1550 bylo znehodnocování českého groše. Proto také, jak naznačuje *Olmützer Häuserchronik*, začali měšťané rostoucí měrou platit větší částky ve stabilní hrubé minci (obvykle zlatých mincích nebo tolarech), nebo alespoň do kupních smluv uvádět kurz, ve kterém jsou groše, v nichž byl dům splácen, směnitelné za zlatý či tolar. Reálný růst cen domů souvisel zejména se zvyšujícím se standardem bydlení. Výše cenové hladiny nemovitostí byla obecně přímo úměrná velikosti a významu města. Rozdíly mezi malými a velkými městy bývaly opravdu propastné, což ukázala komparace cen domů v Praze, Plzni, Olomouci a nevelkém Stříbře. Srovnání výsledků rozboru trhových knih s výsledky analýz berních knih a rejstříků a olomouckého rejstříku protiturecké berně potvrdilo, že pakliže zkoumaný je vzorek dostatečně velký, lze na základě tohoto typu pramene vyvozovat poměrně podrobné a spolehlivé závěry.

Cílem výzkumu bylo také ověřit, zda řemesla, která byla v Olomouci považována za nejprestižnější, patřila zároveň mezi řemesla nejbohatší a zda se s obdobným žebříčkem výnosnosti řemesel setkáváme i v jiných městech. Na obě vyřčené otázky lze odpovědět kladně. Shodně v Olomouci i v Plzni do kategorie bohatých řemeslníků patřili zástupci silných řemesel potravinářských (pekaři, řezníci, sladovníci), majitelé soukenických a provaznických dílen, někteří krejčí a ševci. Mezi chudá řemesla naopak lze řadit odvětví dřevozpracující (bečváře, bednáře, koláře), železozpracující (kováře, nožíře, jehláře) a námezdní textilní dělníky (soukeníky, cíchaře, tkalce).

Seznam použitých pramenů a literatury:

Prameny:

- L. SPÁČILOVÁ, V. SPÁČIL (eds.), *Památná kniha Olomoucká z let 1430-1492*, Olomouc 2004.
W. NATHER, V. SPÁČIL (eds.), *Die Olmützer Häuserchronik I.*, Olomouc 2005;
II. Olomouc 2006.

Literatura:

- M. BĚLOHLÁVEK, *Dva příspěvky k hospodářským a sociálním dějinám Plzně v 16. století*, in: *Minulost Plzně a Plzeňska II*, 1959, s. 19-35.
M. BĚLOHLÁVEK (ed.), *Kniha počtů města Plzně 1524-1525*, Plzeň 1957.
M. BĚLOHLÁVEK, *Sociální rozvrstvení plzeňského obyvatelstva v roce 1470*, in: *Život Plzně a Plzeňska I*, 1950, s. 134-138 a 157-161.
V. BYSTRICKÝ, *Hlavní aspekty studia cen a mezd ve Stříbře v letech 1526-1618*, in: *Acta Universitatis Carolinae – Philosophica et historica* 1/1971, s. 123-158.
J. ČAREK, *K vývoji cen staroměstských domů v letech 1400-1850*, in: *Pražský sborník historický* 7, 1972, s. 39-49.
J. ČAREK, *Plán rozložení domů podle hodnoty v předhusitské Praze*, in: *Pražský sborník historický* 6, 1971, s. 101-105.
J. ČECHURA, *Finanční hospodaření Českých Budějovic v letech 1396-1416*, in: *Numismatický sborník* 19, Praha 1993, s. 33-66.
J. ČECHURA, *Nová interpretace berní knihy Českých Budějovic z let 1396-1416*, in: *Jihočeský sborník historický* 56, 1987, s. 1-12.
J. ČECHURA, *Patriciát ve struktuře českých a moravských měst 14.-16. století*, in: *Časopis Národního muzea* 157, 1988, č. 1-2., s. 32-51.
J. ČECHURA, *Počet pracovních dnů v Čechách v pozdním středověku*, in: *Časopis Národního muzea* 158, 1989 č. 3-4, s. 157-170.
J. ČECHURA, M. RYANTOVÁ, *Stavební činnost na Zvíkově v letech 1431-1472*, in: *Castellologica bohemia* 1, 1989, s. 35-66.
J. ČECHURA, *Vývoj majetkové diferenciaci ve Stříbře v 2. desetiletí 15. století*, in: *Časopis Národního muzea v Praze, řada historická* 156, č. 3-4/1987, s. 21-40.
M. ČERMÁK, *K problematice obchodu v Olomouci do počátku 16. století*, Okresní archiv Olomouc 1980, Olomouc 1981.
M. ČERMÁK, *Obchod masem v Olomouci*, Okresní archiv Olomouc 1978, Olomouc 1979.
M. ČERMÁK, *Obchod pečivem v Olomouci*, Okresní archiv Olomouc 1979, Olomouc 1980.
J. DŘÍMAL, *Městská berně královských měst moravských od polovice 15. století do r. 1526*, in: *Brno v minulosti a dnes* 4, 1962, s. 85-124.
J. DŘÍMAL, *Sociální boje v moravských královských městech ve 20. letech 16. století*, in: *Brno v minulosti a dnes* 5, 1963, s. 114-167.
J. DŘÍMAL, *Sociální složení a majetek obyvatel Brna v letech 1365 až 1509*, in: *Brno v minulosti a dnes* 6, 1964, s. 185-289.
L. FIALOVÁ, P. HORSKÁ, M. KUČERA, E. MAUR, J. MUSIL, M. STLOUKAL, *Dějiny obyvatelstva českých zemí*, 2. vyd., Praha 1998.
F. HOFFMANN, *Bydlení chudých vrstev ve středověkých městech*, in: *Documenta Pragensia* 16, 1998, s. 17-25.
B. KAŇÁK, J. STEJSKAL, R. ZAORAL, *Z bouří husitské revoluce do renesanční Evropy*, in: *Malé dějiny města Olomouce*, Olomouc 2002, s. 72-92.
F. KAVKA, *Majetková, sociální a třídní struktura českých měst v první polovině 16. století ve světle knih a rejstříků městské dávky*, in: *Historický sborník* 6, 1959, s. 253-290.
J. KÜHNDEL, *Vývoj olomouckých řemeslnických cechů do počátku 17. století*, Olomouc 1929, s. 60

- J. KUX, *Olmützer Gemeindefinanzen 1530-1630*, Brno 1918
- B. LŮŽEK, *Stavitelé chrámu sv. Mikuláše v Lounech*, Louny 1968
- J. MAREK, *Řemeslná výroba v moravských městech v 16. století*, in: Sborník Matice Moravské 81, 1962, s. 124-154.
- J. MAREK, *Společenská struktura moravských královských měst v 15. a 16. století*, Praha 1965.
- B. MENDEL, *Z hospodářských dějin středověké Prahy*, Praha 1925.
- B. MENDEL, *Hospodářské a sociální poměry v městech pražských v letech 1378-1434*, in: Český časopis historický 22, 1916
- J. MEZNÍK, *Brněnský patriciát a boje o vládu města ve 14. a 15. století*, in: Brno v minulosti a dnes 4, 1962, s. 249-349.
- J. MEZNÍK, *Lucemburská Morava 1310-1423*, Praha 1999.
- J. MEZNÍK, *Praha před husitskou revolucí*, Praha 1990
- J. MEZNÍK, *Pražská řemesla počátkem 15. století*, in: Pražský sborník historický 7, 1972, s. 5-38.
- K. MÜLLER, *Ocenění olomouckých domů v rejstřících městské dávky v předbělohorském období*, seminární práce, Filosofická fakulta Univerzity Palackého Olomouc 1980.
- K. MÜLLER, L'. SZABÓ, *Olomoucké rejstříky městské dávky v letech 1552-1620*, in: Pocta PaedDr. Jiřině Holinkové, CSc., Sborník příspěvků žáků k problematice dějin předbělohorské Olomouce, Ostrava 1985, s. 31-41.
- V. NEŠPOR, *Dějiny města Olomouce*, 2. vyd., Olomouc 1998
- J. NOVOTNÝ, *Ceny piva v 16. století*, in: Ceny, mzdy a měna 17, 1968
- J. NOVOTNÝ, *Mzdy v Olomouci v 16. a 17. století*, in: Ceny, mzdy a měna 7, 1964, s. 31-53.
- J. NOVOTNÝ, *Mzdy a ceny ve Znojmě v době předbělohorské*, in: Ceny, mzdy a měna 2, 1963
- R. NOVÝ, *Nominální a reálná hodnota mince doby husitské*, in: Acta Universitatis Carolinae, Philosophica et historica 2, 1988, s. 79-97.
- J. PETRÁŇ, *K problémům tzv. cenové revoluce ve střední Evropě*, in: Numismatický sborník 8, Praha 1964
- L. SPÁČILOVÁ, *Zahraniční obchod v předbělohorské Olomouci*, in: Folia historica bohemia 13, 1990.
- L'. SZABÓ, *Ceny v nařízeních olomoucké městské rady v období tzv. „cenové revoluce“*, seminární práce, Filosofická fakulta Univerzity Palackého 1984.
- L'. SZABÓ, *Majetková diferenciac olomouckého obyvatelstva v polovině 16. století*, Okresní archiv Olomouc 1982, Olomouc 1983.
- L'. SZABÓ, *Sociální skladba olomoucké městské rady v letech 1524-1600*, Okresní archiv Olomouc 1983, Olomouc 1984.
- J. VÁLKA, *Středověká Morava (Dějiny Moravy I)*, Brno 1991.
- J. VANIŠ (ed.), *Kniha počtů královského města Loun z let 1450-1472 a 1490-1491*, Praha 1979.
- P. VOREL, *Od pražského groše ke koruně české*, 2. vyd., Praha 2004.
- R. ZAORAL, *Morava 1400-1550 v mezinárodním kontextu*, in: Od gotiky k renesanci: Výtvarná kultura Moravy a Slezska 1400-1550, Olomouc 2002, s. 43-48.

